

Njemačka Demokratska Republika pod paskom STASI- ja

Novinc, Krešimir

Master's thesis / Diplomski rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:809787>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-07**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet Osijek
Odsjek za povijest
Studij pedagogije i povijesti

Krešimir Novinc

Njemačka Demokratska Republika pod paskom STASI-ja

Diplomski rad

Mentorica: doc.dr.sc. Slađana Josipović Batorek

Osijek, 2018. godina

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Odsjek za povijest

Studij pedagogije i povijesti

Krešimir Novinc

Njemačka Demokratska Republika pod paskom STASI-ja

Diplomski rad

Znanstveno područje humanističkih znanosti, znanstveno polje povijest, znanstvena
grana Hrvatska i svjetska moderna i suvremena povijest

Mentorica: doc.dr.sc. Slađana Josipović Batorek

Osijek, 2018.

Sažetak

Odmah nakon Drugog svjetskog rata bilo je jasno da će Njemačka država biti podijeljena. Četiri okupacijske sile podijelile su Njemačku na okupacijske zone. Tri zone nalazile su se na zapadu Njemačke, dok je četvrta bila na istoku Njemačke. Shodno tome, dolazilo je do neslaganja između sila koje je rezultiralo Berlinskom blokadom. Nakon toga su nastale dvije nove države, Savezna Republika Njemačka i Njemačka Demokratska Republika, te je postalo jasno da će se razvijati u dva različita smjera. Istočna Njemačka razvijala se pod okriljem Sovjetskog Saveza i održavala stalne odnose s njim, ali i sa Zapadnom Njemačkom, te se uključivala i u događaje u zemljama Trećeg svijeta s idejom svjetske revolucije. S obzirom da se za vrijeme podjele Njemačke vodio hladni rat, Istočna Njemačka bila je jedan od njegovih glavnih čimbenika s obzirom na geografski položaj. Stoga je najvažniji čimbenik razvoja novoosnovane države bilo Ministarstvo za državnu sigurnost – STASI. S obzirom da je bio prisutan u svim aspektima života, služio je za sigurnost i borbu s „neprijateljima države“, često se služeći represijom i stalnim nadzorom vlastitog stanovništva. Sa svojom široko rasprostranjenom strukturom, usavršavao je metode rada i kontrole Istočne Njemačke. STASI je bio zaslužan i za provođenje inozemnih operacija, shodno politici vodeće stranke Istočne Njemačke, Partije socijalističkog jedinstva Njemačke (SED). No, ni takav represivni aparat, koji je 40 godina „vladao“ Istočnom Njemačkom, nije uspio zaustaviti slijed događaja koji su se počeli odvijati diljem Europe, a doveli su do pada komunizma i Berlinskog zida te do ponovnog ujedinjenja dvije Njemačke države.

Ključne riječi: Njemačka Demokratska Republika, hladni rat, STASI, ponovno ujedinjenje

Sadržaj

Uvod.....	1
1. Njemačka od 1945. do Berlinskog zida 1961.	1-15
1.1. Stanje u Njemačkoj nakon Drugog svjetskog rata.....	2
1.1.1. Berlinska blokada.....	3
1.2. Nastanak Njemačke Demokratske Republike i Savezne Republike Njemačke.....	4
1.3. Ustanak 1953.	6
1.4. Berlinska kriza 1961.	8
1.5. Berlinski zid.....	10
1.5.1. Pokušaji bijega.....	13
2. Međunarodni položaj Njemačke Demokratske Republike.....	16-22
2.1. Odnos sa Sovjetskim Savezom.....	16
2.2. Odnos Njemačke Demokratske Republike i Savezne Republike Njemačke.....	18
2.3. Odnos Istočne Njemačke s arapskim zemljama	20
2.4. Istočnonjemačka podrška terorizmu.....	20
3. Ministarstvo za državnu sigurnost (STASI).....	23-41
3.1. Početne godine.....	23
3.2. Razvoj i struktura.....	26
3.3. Metode rada.....	28
3.4. Odnos prema Crkvi, umjetnicima i intelektualcima.....	31
3.5. Neslužbeni suradnici/informatori.....	33
3.6. STASI-jev glavni odjel za izviđanje (HVA).....	36
3.6.1. Afera Guillame.....	40
4. Pad Berlinskog zida i ponovno ujedinjenje Njemačke.....	42-47
4.1. Posljednji dani podijeljene Njemačke.....	42
4.2. Raspad STASI-ja.....	45
Zaključak.....	48

Uvod

U ovom diplomskom radu govorit će se o Njemačkoj Demokratskoj Republici od utemeljenja do ujedinjenja sa Saveznom Republikom Njemačkom te o utjecaju Ministarstva za državnu sigurnost – STASI-ja na njen razvoj i svakodnevni život. Temeljna pretpostavka rada je da je STASI imao najveću ulogu u očuvanju sigurnosti i relativne stabilnosti Istočne Njemačke te je bio uključen u sve aspekte života, ali je u isto vrijeme provodio oštru represiju i kontrolu istočnonjemačkog naroda. Za izradu rada korištena je uglavnom literatura stranih autora na engleskom jeziku s obzirom da ova tema nije dovoljno istražena u Hrvatskoj. Rad se dijeli na četiri veća poglavlja i nekoliko potpoglavlja. U prvom dijelu bit će govora o stanju u Njemačkoj prije podjele, odnosno nakon Drugog svjetskog rata. Ukratko će se opisati događaj koji je prethodio podjeli Njemačke, a to je Berlinska blokada. Opisat će se proces nastanka dvaju njemačkih država te problemi s kojima se nova država, Istočna Njemačka suočavala, kao što su Ustanak 1953. i Berlinska kriza 1961. koji su rezultirali izgradnjom Berlinskog zida iste godine. U drugom dijelu rada govorit će se o međunarodnom položaju Njemačke Demokratske Republike u kojemu će se opisati njen odnos sa Sovjetskim Savezom, sa Saveznom Republikom Njemačkom te s nekim državama Trećeg svijeta u okviru čega će se opisati istočnonjemačka potpora svjetskom terorizmu. Posljednje veliko poglavlje odnosit će se na STASI. Opisat će se njegov nastanak, ustroj i razvoj te struktura i metode rada, odnos prema određenim organizacijama u Istočnoj Njemačkoj. Riječi će biti i o posebnoj skupini unutar STASI-ja, a to su neslužbeni suradnici/informatori te o Glavnom odjelu za izviđanje STASI-ja koji je bio zadužen uglavnom za inozemne operacije. Za kraj će se opisati proces raspada STASI-ja te pada Berlinskog zida koji su doveli do procesa ponovnog ujedinjenja Njemačke. Naposljetku će se sve objediniti u zaključak.

1. Njemačka od 1945. g. do Berlinskog zida 1961. g.

U ovom poglavlju bit će riječi o situaciji u Njemačkoj nakon poraza u Drugom svjetskom ratu do izgradnje Berlinskog zida 1961. g. Detaljnije će se opisati i proces razilaženja dvije Njemačke te problematični događaji koji su potresli Istočnu Njemačku¹ prije konsolidacije 1961. g.

1.1. Stanje u Njemačkoj nakon Drugog svjetskog rata

Dva tjedna nakon predaje Njemačke 7. svibnja 1945., admiral Karl Dönitz ostao je na mjestu nominalnog predsjednika njemačke vlade. Zatim je uhićen skupa s ostalim istaknutim nacističkim čelnicima.² Porazom Njemačke u Drugom svjetskom ratu došlo je do raspada jedne velike srednjoeuropske države. Stoga su svjetske velesile raznim sastancima i sporazumima odlučile riješiti pitanje budućnosti Njemačke.³ U srpnju 1945. g., čelnici SAD-a, Sovjetskog Saveza i Velike Britanije sastali su se u berlinskom predgrađu, Potsdamu, kako bi razgovarali o budućnosti okupirane Njemačke. Na Potsdamskoj konferenciji, sovjetski vođa Staljin sastao se s Harryjem Trumanom (američkim predsjednikom) te s Clementom Attleeom (britanskim premijerom). Važno je bilo odlučiti i kako kazniti poraženu naciju, kako upravljati okupiranim dijelovima te kako uspostaviti novi poslijeratni poredak. Na konferenciji, Saveznici su odlučili podijeliti Njemačku u četiri okupacijske zone, a svakom zonom trebalo je upravljati jedno od savezničkih vojnih zapovjedništava.⁴ Sovjetski Savez kontrolirao je regiju istočno od rijeke Elbe, kojoj je središte bilo u Berlinu. Britanci su zauzeli sjeverozapadni sektor, odnosno pokrajinu Sjevernu Rajnu-Vestfaliju s gradom Kölnom i Donju Sasku s gradom Hamburgom. Amerikancima je ostao jugozapadni sektor, s gradovima Frankfurtom i Münchenom. Francuzi su imali zapadni sektor u obliku pješčanog sata, odnosno pokrajinu Falačko Porajnje s gradovima Koblenzom na sjeveru te Freiburgom na jugu. Berlin je podijeljen na sličan način. Njime je zajednički upravljalo „Vijeće za međusobnu kontrolu“, sastavljeno od jednog zapovjednika iz svake od okupacijskih zona.⁵

¹ U daljnjem tekstu se koristi poznatiji naziv „Istočna Njemačka“ za Njemačku Demokratsku Republiku.

² Turk, Eleanor L., *The History of Germany*, Greenwood Press, Westport, 1999., str. 134.

³ Calvocoressi, Peter, *Svjetska politika nakon 1945.*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2003., str. 33.

⁴ Coy, Jason P., *A Brief History of Germany*, Facts On File, New York, 2011., str. 197.

⁵ Turk, E., *The History of Germany*, str. 134.

Tri zapadne zone, zauzete od strane SAD-a, Velike Britanije i Francuske, relativno su usklađivale svoje aktivnosti, ali se između tih saveznika i Sovjeta, koji su okupirali istočnu Njemačku, produbljivao razdor.⁶ Sovjeti su silom nastojali dobiti reparacije od Njemačke i htjeli su od svoje zone stvoriti komunističku državu-marionetu. Sovjetske okupacijske vlasti, na čelu s maršalom Georgijem Žukovom, do kraja su uništili ono što je ostalo od njemačke industrije na istoku slanjem sirovina i teške opreme te strojeva pa čak i cijelih tvorničkih pogona, rastavljenih u dijelove, željeznicom u Sovjetski Savez.⁷

Njemački komunisti, obučeni u Sovjetskom Savezu, poslani su u Istočnu Njemačku kako bi obnovili i upravljali sovjetskom zonom. Prva poslijeratna politička stranka koja se pojavila u Istočnoj Njemačkoj bila je Komunistička partija vođena od strane Sovjetskog Saveza. Socijaldemokratska stranka formirana je nešto kasnije, da bi se naposljetku spojila s Komunističkom partijom kako bi skupa formirali jednu dominantnu stranku, poznatu kao Partija socijalističkog jedinstva Njemačke (*Sozialistische Einheitspartei Deutschlands – SED*).⁸ Wilhelm Pieck, čelnik Komunističke partije Njemačke (KPD) te vođa Socijaldemokratske stranke (SPD) Otto Grotewohl postali su zajednički čelnici nove partije.⁹

1.1.1. Berlinska blokada

Zapadni Saveznici su u razdoblju 1947.-1948. nastojali uspostaviti zapadnonjemačku državu čime su ugrozili sovjetsku ambiciju da Njemačku održi cijelom i pretvori je u komunističku državu.¹⁰ Zapadni Saveznici su najavili i reformu valute koja se koristila u njihovim zonama u lipnju 1948. Vrijednost nove njemačke marke (*Deutschmark*) bila je vezana uz američki dolar. Uslijedili su Sovjeti s vlastitom reformom valute, nakon čega je došlo do toga da su službene valute odredile granicu između istočne i zapadne regije Njemačke. U znak protesta protiv reformi na Zapadu, Sovjeti su 27. lipnja 1948. zaustavili sav promet cestom i željeznicom iz i prema Zapadnom Berlinu¹¹ te su prekinuli redovitu dostavu hrane, električne energije te ostalih nužnih potrepština.¹²

⁶ Coy, J., *A Brief History of Germany*, str. 197-198.

⁷ Isto, str. 199.

⁸ Isto, str. 200.

⁹ Turk, E., *The History of Germany*, str. 136.

¹⁰ Calvocoressi, P., *Svjetska politika nakon 1945.*, str. 35.

¹¹ Turk, E., *The History of Germany*, str. 141.

¹² Calvocoressi, P., *Svjetska politika nakon 1945.*, str. 35.

Pentagon je razmatrao mogućnost napuštanja Zapadnog Berlina, ali američki vojni guverner Lucius D. Clay tvrdio je da bi povlačenje imalo katastrofalne posljedice, te je promicao manje rizično rješenje.¹³ Prvo su bile korištene diplomatske note koje nisu imale nikakvog učinka, a stanovnici Zapadnog Berlina, odsječeni od hrane, goriva i medicinskih pomagala, morali su se suočiti s mračnom realnošću gladovanja. Zapadni Saveznici su zbog toga počeli pripreme za opskrbu grada zračnim mostom¹⁴, koji će kasnije postati poznat kao najveća zračna opskrba operacija u povijesti. Korištenjem ogromnih zrakoplova iz Drugog svjetskog rata u humanitarne svrhe, američki, britanski i francuski piloti isporučili su 1,5-2 milijuna tona potrebnih zaliha. Sovjetska blokada je naposljetku ukinuta 12. svibnja 1949. g, budući da su frustrirani zapovjednici Crvene armije shvatili da Zapadni Saveznici imaju mogućnosti, ali su i odlučni opskrbljivati grad koliko god to trajalo.¹⁵

1.2. Nastanak Njemačke Demokratske Republike i Savezne Republike Njemačke

Nakon pobjede Zapada tijekom blokade, uslijedila je pretvorba zapadnih zona Njemačke u suverenu državu i oružanu članicu euro-američkog saveza protiv SSSR-a. 20. rujna 1949. osnovana je Savezna Republika Njemačka¹⁶ s prijestolnicom u Bonnu i Konradom Adenauerom kao kancelarom.¹⁷

U ožujku 1949., tijekom Berlinske blokade, Rusi su ovlastili Narodno vijeće, osnovano 1947., da izradi nacrt Ustava za novu demokratsku republiku na području istočne Njemačke. 7. listopada 1949. Narodno vijeće je formiralo Privremeno narodno vijeće i izdalo je novi Ustav države. To je omogućilo Narodnoj komori (*Volkskammer*) da postane jedini izvor zakonodavnosti države. Narodna komora je izabrala Wilhelma Piecka za predsjednika Republike, dok je premijer postao Otto Grotewohl.¹⁸

Prema Ustavu, Njemačka Demokratska Republika trebala je imati višestranački politički sustav s dvodomnim parlamentom. Donji dom parlamenta ili Narodna komora, bila je ekvivalent zapadnonjemačkog *Bundestaga*, iako je njezina stvarna uloga u praksi nešto drugačija. Gornji dom, ili Pokrajinska komora (*Länderkammer*), trebala je zastupati interese različitih pokrajina (*Ländera*) u DDR-u, što je ekvivalent zapadnonjemačkog *Bundesrata*. Narodna komora je uključivala

¹³ Major, Patrick, *Behind the Berlin Wall*, Oxford University Press, New York, 2010., str. 28.

¹⁴ Pojam koji označava organiziranu dostavu robe ili osoblja uporabom zrakoplova.

¹⁵ Coy, J., *A Brief History of Germany*, str. 197.

¹⁶ U daljnjem tekstu se koristi poznatiji naziv „Zapadna Njemačka“ za Saveznu Republiku Njemačku.

¹⁷ Calvocoressi, P., *Svjetska politika nakon 1945.*, str. 35.

¹⁸ Turk, E., *The History of Germany*, str. 142.

predstavnik svih dopuštenih stranaka kao i članove masovnih organizacija, uključujući Slobodnu njemačku mladež i Konfederaciju slobodnih njemačkih sindikata. No, s obzirom na činjenicu da SED dominira osobljem i politikom drugih stranaka i grupa koje su samo nominalno nezavisne od komunističke kontrole, stvarni karakter istočnonjemačke demokracije bio je dosta različit od onoga u Zapadnoj Njemačkoj.¹⁹

Zbog oduzimanja predratne imovine od bogatih vlasnika, većina stanovništva bili su radnici i poljoprivrednici. Mnogi su iz bivše srednje klase pobjegli na Zapad. Istočnonjemačku elitu činili su partijski dužnosnici na svim razinama te vladino osoblje. Članstvo u SED-u bilo je važno za napredak, ali samo članstvo nije prelazilo udio od 15% od ukupne populacije.²⁰

Činjenica je da je Istočna Njemačka pretrpjela devastaciju tijekom rata te je naslijedila daleko manje prirodnih resursa od Zapadne Njemačke, te joj nije bila pružena pomoć kao Zapadnoj Njemačkoj. Baš naprotiv, Istočna Njemačka morala se pomiriti s velikim gubicima tijekom sovjetske okupacije.²¹ S druge strane, Zapad je počeo ulagati u Saveznu Republiku odmah 1949. g. U Istočnoj Njemačkoj, odnosno na pretežno poljoprivrednom području, provedena je zemljišna reforma s ciljem zadržavanja ljudi u poljoprivredi kako bi se osigurala proizvodnja hrane za oporavak industrijskih centara.²²

Što se tiče prisutnosti Sovjeta, Sovjetska vojna administracija²³ je 10. listopada 1949. prestala s djelovanjem, a zamijenila ga je Sovjetska kontrolna komisija. Među ostalim tijelima vlasti, Ustavom Istočne Njemačke stvoreno je i Ministarstvo za državnu sigurnost (*Ministerium für Staatssicherheit* – STASI)²⁴, koje nije odgovaralo premijeru, već izravno SED-u.²⁵

Unatoč teškom početku, Istočna Njemačka smatrala se potpuno novom njemačkom državom. Radnička klasa i Komunistička partija koja se odupirala Hitleru smatrale su se temeljima nove države. Istočna Njemačka odbacila je odgovornost za raspad Weimarske Republike, rat i holokaust.²⁶ Istočna Njemačka, prema savjetima sovjetskih čelnika, nikad nije priznala bezuvjetnu kapitulaciju nacističke

¹⁹ Fulbrook, Mary, *A History of Germany 1918-2014*, Wiley Blackwell, Chichester, 2015., str. 145.

²⁰ Turk, E., *The History of Germany*, str. 165.

²¹ McAdams, James A., *East Germany and Detente*, Cambridge University Press, Cambridge, 1985., str. 13.

²² Turk, E., *The History of Germany*, str. 166.

²³ Sovjetska vojna administracija bio je poseban oblik vlade koja je upravljala sovjetskom okupacijskom zonom od kraja Drugog svjetskog rata do proglašenja Istočne Njemačke.

²⁴ U nastavku teksta se koristi kratica STASI za Ministarstvo državne sigurnosti Istočne Njemačke.

²⁵ Smyser, W. R., *From Yalta to Berlin*, St. Martin's Griffin, New York, 1999., str. 101.

²⁶ Turk, E., *The History of Germany*, str. 163.

Njemačke kao poraz za njemačku državu. Iako se njemačka vojska srčano borila protiv sovjetskih snaga do samog kraja, osobito na istočnoj fronti i oko Berlina, koncept antifašističke države temeljio se na mitu da je Istočna Njemačka pripala „pobjednicima povijesti“ - formulaciji koju su vođe Istočne Njemačke neumorno ponavljali.²⁷ Stalno se je naglašavalo oslobođenje Njemačke od strane sovjetske vojske 1945. g. te suradnja sa Sovjetskom vojnom administracijom protiv „fašističkih stranaka“. Prihvaćeni su sovjetski planovi za izgradnju socijalističkog gospodarstva s državnim vlasništvom nad sredstvima proizvodnje te su po uzoru na Sovjetski Savez provedeni petogodišnji planovi, koji su se pokazali kao neuspjeh.²⁸

1.3. Ustanak 1953.

Unatoč tome što je Pieck bio prvi predsjednik Istočne Njemačke, od 1950. g. politička moć bila je u rukama Waltera Ulbrichta. Njegova ideja da se kroz petogodišnje planove ubrza proizvodnja Istočne Njemačke podizanjem radnih kvota nije se pokazala uspješnom. Proizvodnja je baš naprotiv, pala, umjesto da raste. Istočna Njemačka je zapala u duboku recesiju. Krajem 1952. i početkom 1953. g., istočnonjemačko gospodarstvo bilo je na rubu propasti. Istočnonjemačka gospodarska kriza došla je do vrhunca te je početkom travnja 1953. Ulbricht morao zatražiti od Moskve ogromnu financijsku pomoć kako bi spriječio potpunu propast gospodarstva, a možda i kompletne Istočne Njemačke.²⁹

Uz to, gotovo pola milijuna ljudi napustilo je Istočnu Njemačku od 1951. do kraja travnja 1953. Štoviše, u istom razdoblju, za „ekonomske zločine“ u Istočnoj Njemačkoj je osuđeno 125 000 osoba. Sedam posto istočnonjemačkih oranica nije bilo obrađivano zbog nedostatka radne snage. Čelnici Komunističke partije Sovjetskog Saveza snažno su osudili Ulbrichta zbog svoje politike i zbog situacije u koju je doveo Istočnu Njemačku te su ga naveli da javno prizna svoje pogreške.³⁰

17. lipnja 1953. Berlin je ponovno privukao svjetsku pozornost kada su demonstracije građevinskih radnika na novoizgrađenom bulevaru *Stalinallee* u Istočnom Berlinu prerasle u pobune i štrajkove diljem Istočne Njemačke. Potaknute nelogično određenim radnim kvotama, tijekom razdoblja liberalizacije inspirirane Sovjetskim Savezom nakon Staljinove smrti, na vidjelo su izbile brojne

²⁷ Kupferberg, Feiwel, *The Rise and Fall of the German Democratic Republic*, Transaction Publishers, New Brunswick, 2002., str. 52.

²⁸ Turk, E., *The History of Germany*, str. 163.

²⁹ Smyser, W., *From Yalta to Berlin*, str. 119-120.

³⁰ Isto, str. 121-122.

pritužbe i uvrede na račun vlasti, od nasilnog antikomunističkog pokreta do zahtjeva za demokracijom.³¹ U početku spontani prosvjedi prerasli su u opću političku demonstraciju. Iako je mnoštvo postajalo sve jače i zahtijevalo je ostavku režima, nedostajalo je vodstvo koje bi organiziralo prosvjednike. Taj dan se diljem Istočne Njemačke na štrajk odazvalo 300 000 – 370 000 radnika te se procjenjuje da je taj broj predstavljao 5,5-6,8 % ukupne radne snage.³²

Iako je Istočna Njemačka negirala ustanak kao ozbiljan problem, ostao je zapamćen kao jedna sramotna epizoda za većinu tvrdokornih komunističkih aparatčika³³. Ustanak je uključivao 600 tvornica i 373 grada i sela. Pobunjenici u Görlitzu okomili su se na policiju i zatvore, što je dovelo do „potpunog urušavanja lokalnih struktura“. Okupirali su i 140 vladinih zgrada, uključujući i prostorije STASI-ja, provalili su u devet zatvora i na slobodu pustili 1300 zatvorenika.³⁴ U Berlinu su prosvjednici uklonili sovjetsku zastavu s Brandenburških vrata, a u mnogim gradovima ljudi su razbijali i skidali slogane partije na zidovima i plakatima.³⁵

Ovo je bio prvi masovni prosvjed protiv komunističkog režima, a SED je ostao bespomoćan i primoran zatražiti Sovjete za pomoć. Sovjetski tenkovi su ušli u Berlin, ubijeno je najmanje 50 prosvjednika, a tisuće su uhićene. STASI je proveo preko 13 000 uhićenja, ali su manji štrajkovi i prosvjedi radnika nastavljeni mjesecima nakon ovog ustanka. Štrajkovi su bili usmjereni protiv režima koji je ironično naglašavao da je vlada usmjerena upravo na radnike i seljake. Ulbricht je napravio čistku u SED-u i sindikatima kako bi se riješio protivnika koji su označeni kao „opozicijski elementi“, a STASI je pojačano radio na lovu disidenata nezadovoljnih raspletom događaja.³⁶

Iako je kriza zbog ustanka bila kratkotrajna, a nakon deset dana Istočna Njemačka se vratila u svakodnevicu, nema sumnje da je SED spašen samo intervencijom snaga Crvene armije. Redovita istočnonjemačka policija, *Volkspolizei*, nije bila dovoljno naoružana niti brojna da bi se oduprla pobunjenicima. Ovdje je također do izražaja došla nesposobnost STASI-ja koji je pretrpio kritike SED-a i Sovjeta zbog toga što nisu uspjeli predvidjeti da bi se nemiri mogli dogoditi.³⁷ Problem iz

³¹ Major, P., *Behind the Berlin Wall*, str. 29.

³² Fulbrook, M., *A History of Germany 1918-2014*, str. 159.

³³ Partijski dužnosnik u bivšim socijalističkim državama.

³⁴ Peterson, Edward N, *The Secret Police and the Revolution: The Fall of the German Democratic Republic*, Praeger, Westport, 2002.

³⁵ Poiger, Uta G., *Jazz, Rock and Rebels*, University of California Press, Berkeley, 2000.

³⁶ Kitchen, Martin, *A History of Modern Germany 1800-2000*, Blackwell Publishing, Malden, 2006., str. 329-330.

³⁷ Childs, David, Popplewell, Richard, *The Stasi – The East German Intelligence and Security Service*, Palgrave, Basingstoke, 1996., str. 50.

1953.g. može se tražiti i u nemogućnosti sovjetskog i istočnonjemačkog vodstva da brzo reagiraju. No, prije svega, problem je najpreciznije odrediti u Ulbrichtovom obijanju priznanja krize koja se razvijala u istočnonjemačkom društvu te u odbijanju sovjetskih uputa namijenjenih promjeni načina vladanja.³⁸ STASI je degradiran iz ministarstva u sekretarijat te je stavljen pod upravu Ministarstva unutarnjih poslova. Nekoliko desetaka zaposlenika STASI-ja uhićeno je zbog neizvršavanja dužnosti. No, ovakva situacija trajala je samo dvije i pol godine, kada je STASI ponovno dobio status ministarstva.³⁹

1.4. Berlinska kriza 1961.

Događaji koji su uslijedili bili su vrlo neizvjesni za Istočnu Njemačku. 1954. g. Sovjeti su službeno priznali neovisnost Istočne Njemačke, no takvo priznanje nije ništa obećavalo. Tek je čin uključivanja Zapadne Njemačke u NATO⁴⁰ natjerao SSSR da u potpunosti prizna Istočnu Njemačku te ju uključi u Varšavski pakt⁴¹. Unatoč tome, Istočna Njemačka je i dalje bila okupirana s obzirom da je velik broj sovjetskih vojnika još bio stacioniran u zemlji. Iako je bila član Varšavskog pakta, Istočna Njemačka nije uživala potpunu slobodu formiranja vlastite vojske za razliku od ostalih članica.⁴²

Zapadnonjemačko članstvo u NATO-u i nastanak Varšavskoga pakta povećali su red i predvidljivost buduću da je sada budućnost Njemačke bila sigurna, a dopustivo ponašanje ograničeno. Međutim, Sovjeti su i dalje bili zabrinuti zbog Istočne Njemačke. Bojali su se da Zapad namjerno odugovlači u nadi da će zapadnonjemačko „gospodarsko čudo“ Istočnu Njemačku odvući iz socijalističkog bloka. Osim toga, Sovjeti su imali poteškoća s uspostavljanjem stabilne države u Istočnoj Njemačkoj. Istočnonjemačko vodstvo opiralo se reformama, a stanovnici su, zbog izostanka ekonomske i političke liberalizacije sve više preko Zapadnog Berlina bježali na Zapad. Nikita Hruščov je u studenom 1958. predložio mirovni sporazum kojim bi bilo službeno priznato postojanje dviju njemačkih država. Uz to je predlagao da se prekine vladavina četiriju sila u Berlinu i da se zapadni sektori pretvore u

³⁸ Isto, str. 54.

³⁹ Schmeidel, John C., *Stasi – Shield and Sword of the Party*, Routledge, New York, 2008., str. 10.

⁴⁰ Ulazak Zapadne Njemačke u NATO dogodio se 6. svibnja 1955. g.

⁴¹ Varšavski pakt je uključivao sve komunističke države Europe (SSSR, Albanija, Bugarska, Mađarska, Čehoslovačka, Istočna Njemačka, Rumunjska i Poljska), osim Jugoslavije.

⁴² McAdams, J., *East Germany and Detente*, str. 15.

demilitariziran i slobodan grad s vlastitom samoupravom, kojemu bi nezavisnost jamčile četiri sile i dvije njemačke države.⁴³

Hruščov je Zapadu dao šest mjeseci da prihvati te prijedloge, nakon čega će „nadzor nad prilazima zapadnim sektorima biti predan Njemačkoj Demokratskoj Republici“. Iako su sovjetski motivi bili uglavnom obrambeni, Hruščovljevi ultimatum izazvao krizu. Zapad bi napuštanjem Berlina izgubio važno propagandno uporište te neprocjenjiv obavještajni promatrački položaj i operativnu bazu. S druge strane, otpor je mogao dovesti do rata, koji bi se, zahvaljujući sovjetskoj prednosti u konvencionalnom naoružanju u Europi, mogao pretvoriti u nuklearni sukob. Hruščov je povukao ultimatum nakon Eisenhowerova poziva da posjeti SAD u proljeće 1959. Iako se dvojica vođa nisu uspjeli dogovoriti što učiniti s Berlinom, sastanak je na obje strane pobudio nade u poboljšanje odnosa. No, Hruščov je obnovio berlinski ultimatum na napetom i burnom sastanku s novoizabranim američkim predsjednikom Johnom F. Kennedyjem u lipnju 1961. u Beču. Kennedy je odgovorio povećanjem vojnih izdataka i troškova civilne obrane. U televizijskom obraćanju naciji 25. srpnja 1961. g. Kennedy se zakleo da „SAD neće dopustiti komunistima da protjeraju Zapad iz Berlina“.⁴⁴

U izuzetno napetoj atmosferi Istočni Nijemci su uz sovjetsku pomoć 13. kolovoza 1961. zatvorili sve puteve između Istočnog i Zapadnog Berlina Berlinskim zidom. Do još veće krize došlo je potkraj listopada 1961. kada je general Lucius D. Clay na nadzornu točku Charlie (*Checkpoint Charlie*) poslao tenkove s buldožerima namjeravajući tako demonstrirati odlučnost SAD da zadrži svoja prava pristupa. Sovjeti su posumnjali da Amerikanci namjeravaju srušiti Berlinski zid, pa su na mjesto događaja poslali svoje tenkove. Nakon toga uslijedila je napeta konfrontacija koja je završila tek nakon razmjene međusobnih jamstava između Kennedyja i Hruščova.⁴⁵

Kennedy je otišao u Berlin u lipnju 1963. Njegova puna predanost Berlinu ugušila je svaku nadu Ulbrichta i Hruščova da će američke trupe napustiti Zapadni Berlin. Zbog toga nijedan sljedeći američki predsjednik nije mogao odstupiti od riječi koje je Kennedy izgovorio.⁴⁶ 23. lipnja 1963. održao je glasoviti govor kada je izjavio „Ich bin ein Berliner“, čime je simbolično obećao pružiti potporu Zapadnom Berlinu.⁴⁷ Berlinska kriza promijenila je tijek događaja u Njemačkoj. I najmanje

⁴³ Painter, David S., *Hladni rat*, Srednja Europa, Zagreb, 2002., str. 78.

⁴⁴ Isto, str. 79.

⁴⁵ Isto, str. 80.

⁴⁶ Smyser, W. R., *From Yalta to Berlin*, 1999., str. 199.

⁴⁷ Coy, J., *A Brief History of Germany*, 2011., str. 211.

nade za ujedinjenje Njemačke su nestale, a sama kriza je bila jedna od prekretnica hladnog rata. Berlinski zid je završio proces potpuno razdvajanja njemačkog naroda, ali Zapadni Berlin s upravom zapadnih Saveznika ostao je otok i trn u oku Sovjetima i Istočnoj Njemačkoj.⁴⁸

1.5. Berlinski zid

Vladini pritisci na radničku klasu rezultirali su spomenutim iseljavanjem stotina tisuća radnika u Zapadnu Njemačku. Emigracija je započela nakon prvog petogodišnjeg plana, kada je više od 10 000 ljudi mjesečno napuštalo državu. Uz dodatne zahtjeve za produktivnošću i kolektivizacijom⁴⁹, broj odlazak povećan je na 149 000 1959. godine te na 199 000 1960. g. Do tada je više od dva i pol milijuna osoba otišlo na Zapad, a većina njih bili su ljudi mlađi od 25 godina.⁵⁰

Prema drugim izvorima, između 1945. i 1961. g., 3,5 milijuna Istočnih Nijemaca pobjeglo je na Zapad. Dok je broj stanovnika Zapadne Njemačke narastao s 47,3 na 56,2 milijuna od 1948. do 1961. g., taj broj se u Istočnoj Njemačkoj smanjio, unatoč prirodnom prirastu, s 19,1 na 17,1 milijuna stanovnika. Ovo razdoblje čak se službeno naziva *Republikflucht*, odnosno bijeg iz republike.⁵¹

Sustav nije bio produktivan, a građani su bili ogorčeni. U trgovinama nije bilo ni svakodnevnih osnovnih namirnica, a neko skoro poboljšanje situacije nije se naziralo. Iz jednog od izvještaja SED-a na području Dresdena vidljiva je atmosfera koja je tada vladala: „Uopće se ne može govoriti o optimizmu. Baš naprotiv, raspoloženje je bilo depresivno i pesimistično. Glavni razlog je što stanovništvo nije moglo shvatiti kako je moguće da im nisu dostupne osnovne namirnice“.⁵²

Vijeće za suočavanje s bijegom iz republike širilo je lažne priče o teškoj sudbini izbjeglica. STASI je lažirao pisma poslana od strane izbjeglica sa Zapada, u kojima se navodi da je Zapadna Njemačka zapravo siromašna, stopa samoubojstva je visoka, dok inženjeri rade kao portiri, a liječnici su prisiljeni biti kod kuće i obavljati kućanske poslove jer nema posla u struci za njih.⁵³

⁴⁸ Smyser, W. R., *From Yalta to Berlin*, str. 199.

⁴⁹ Proces stvaranja velikih poljoprivrednih dobara, na osnovi državnog ili zadružnoga vlasništva, od malih seljačkih poljoprivrednih gospodarstava radi zajedničke obradbe zemlje, zajedničkog upravljanja i zadovoljavanja potrošnih potreba.

⁵⁰ Turk, E., *The History of Germany*, str. 169.

⁵¹ Major, P., *Behind the Berlin Wall*, str. 56.

⁵² Bytwerk, Randall L., *Behind Spines – The Propagandas of Nazi Germany and the German Democratic Republic*, Michigan State University Press, East Lansing, 2004., str. 101.

⁵³ Major, P., *Behind the Berlin Wall*, str. 97.

Najvažnija činjenica za naglasiti je da su izbjeglice bili uglavnom mladi ljudi, mnogi od njih liječnici, inženjeri i razni stručnjaci koji su mogli doprinijeti razvoju Istočne Njemačke, ali su ju napustili. Stoga je bilo potrebno brzo i učinkovito rješenje.⁵⁴

Situacija je bila takva da su i Zapad i Istok zahtijevali, ali i trebali svoje dijelove Njemačke. Zapadna Njemačka postala je važan dio zapadnog sustava, nametnuvši se kao vrlo važno strateško područje u Europi. Imala je najjače i najbrže rastuće gospodarstvo u Europi. Njemačka marka postala je najvažnija svjetska valuta nakon američkog dolara. Istočna Njemačka, s druge strane, postala je istureni bastion istočnoeuropskog strateškog sigurnosnog pojasa. Njezino gospodarstvo nije bilo ni blizu zapadnonjemačkog, ali je Moskvi i COMECON-u⁵⁵ pružilo neke od najvažnijih resursa kao što je uranij kojim se bavila tvrtka Wismut. 1956. Ulbrichtov „pojas smrti“⁵⁶ odvajao je Istočnu od Zapadne Njemačke, kao i istočnu od zapadne Europe. Rijetki su pokušali pobjeći kroz pojas smrti, a oni koji su probali, uglavnom nisu uspijevali. Samo je jedan put ostao otvoren, a to je bila linija razdvajanja zapadnih sektora i sovjetskog sektora u Berlinu, što se pokazalo kao veliki izazov za obje strane.⁵⁷

13. kolovoza 1961. neposredno nakon ponoći granica sektora između Istoka i Zapada Berlina bila je zatvorena uz pomoć istočnonjemačkih snaga sigurnosti. Kretanje zapadnog vojnog osoblja bilo je i dalje neometano.⁵⁸ Pod nadzorom STASI-ja, radnici su postavili bodljikavu žicu i betonske barijere duž demarkacijske linije, čime su prekinuli sav promet i sve oblike komunikacije između Istoka i Zapada. Unutar tjedan dana, na ovim temeljima izgrađen je Berlinski zid.⁵⁹ Svrha te barijere nije bila spriječiti ljude da uđu, nego zatočiti građane komunističke Istočne Njemačke i onemogućiti im bijeg u slobodu Zapadne Njemačke.⁶⁰

Izgradnjom zida i potpunim zatvaranjem granice 1961. g. odlučeno je da je zaštita granice u vojnoj nadležnosti. Granični će sustav biti integriran u obranu države. Granična policija prebačena je u Ministarstvo nacionalne obrane, te je proširena i reorganizirana u vojnu silu. Nova organizacija zvala

⁵⁴ McAdams, J., *East Germany and Detente*, str. 17.

⁵⁵ Savjet za uzajamnu ekonomsku pomoć, odnosno organizacija za međunarodnu ekonomsku suradnju socijalističkih zemalja, osnovana 29. siječnja 1949. u Moskvi kao odgovor na Marshallov plan.

⁵⁶ Pojam koji se koristi za zaštićeno područje uz Berlinski zid, ispunjeno raznim preprekama i smrtonosnim zamkama, a često se koristi i za opis cijele granice između Istočne i Zapadne Njemačke.

⁵⁷ Smyser, W. R., *From Yalta to Berlin*, str. 136.

⁵⁸ Gearson, John P. S., *Harold Macmillan and the Berlin Wall Crisis 1958-62*, Palgrave, London, 1998., str. 184.

⁵⁹ McAdams, J., *East Germany and Detente*, str. 9.

⁶⁰ O'Reilly, Bill, Dugard, Martin, *Pucanj u Kennedyja*, Profil, Zagreb, 2013., str. 82.

se Granične postrojbe Nacionalne narodne vojske. To je bila zasebna služba Nacionalne narodne vojske (*Nationale Volksarmee* - NVA) te je bila odgovorna za graničnu sigurnost i obranu Berlinskog zida te granice sa Zapadnom Njemačkom, Čehoslovačkom i Poljskom, kao i obale Baltičkog mora.⁶¹

Također je i osoblje STASI-ja dodijeljeno graničnim postrojbama. Nisu se razlikovali od graničnih postrojbi jer su nosili iste uniforme i znakovlje. Procjenjuje se da je uvijek barem jedan od deset pripadnika graničnih postrojbi bio doušnik STASI-ja. STASI je vodio dosje o svakom članu postrojbe. Sve osoblje je redovito intervjuirano. STASI-jevi obavještajci prikupljali su i informacije o aktivnostima NATO-a i nastojali su regrutirati simpatizere među vojnim, policijskim i civilnim snagama Zapadne Njemačke. STASI je također nadzirao vod koji je bio zadužen za izviđanje same granice, a sekcija za kontrolu putovnica na graničnim prijelazima bila je u potpunosti u rukama STASI-ja.⁶²

Za Sovjetski Savez i svjetski komunizam, Berlinski je zid predstavljao kolosalan ideološki poraz. Zid se pretvorio u simbol hladnog rata, opipljiv dokaz nesposobnosti Istočne Njemačke da zadobije lojalnost svojih građana. Uz to je predstavljao i čvrst dokaz da socijalizam sovjetskog tipa gubi ekonomsku utrku s kapitalizmom.⁶³

Do jeseni 1964., granična barijera koja je podijelila Berlin uglavnom se nazivala samo zid. No, taj naziv nije bio precizan, zato što je samo 43 kilometra zida razdvajalo dva dijela Berlina, a ostalih 100-tinjak kilometara odvajalo je Zapadni Berlin od Istočne Njemačke. Izgrađeno je 165 stražarskih kula, 232 bunkera i promatračkih položaja. Ostalih 100-tinjak kilometara sastojalo se uglavnom od bodljikave žice i ograde. Granični pojas još nije bio detaljno pokriven reflektorima. Zbog straha od međunarodnih reakcija na početku je bila zabranjena upotreba mina i oružja koja su se sama aktivirala, a kasnije će izazvati smrt mnogih. No, čak i prije nego što su provedeni opsežni građevinski radovi i nadograđivanje zida sredinom 1960-ih, zid (koji je u početku bio uglavnom ograda) predstavljao je zastrašujuću prepreku, kroz koju je bilo gotovo nemoguće pobjeći. Kako je zid rastao, tako je rastao i rizik odlaska na Zapad.⁶⁴

⁶¹ Rottman, Gordon L., Taylor, Chris, *The Berlin Wall and the Intra-German border 1961-89*, Osprey Publishing, Oxford, 2008., str. 42.

⁶² Isto, str. 48.

⁶³ Painter, David S., *Hladni rat*, str. 80.

⁶⁴ Taylor, Frederick, *The Berlin Wall – A World Divided, 1961-1989*, HarperCollins, New York, 2006., str. 331.

No, zid je konačno riješio Ulbrichtov problem izbjeglica. Sve manje ljudi je uspijevalo pronaći put do Zapada. Kako su granične postrojbe bile ovlaštene pucati na ljude koji su još uvijek dovoljno očajni da pokušaju pobjeći, a budući da Zapadni Saveznici nisu ništa poduzimali, postalo je jasno tko drži konce u svojim rukama.⁶⁵

1.5.1. Pokušaji bijega

Stotine ljudi ipak je uspjelo pobjeći, ali stotine su uhićene zbog pokušaja bijega i uglavnom su bili osuđeni na duge zatvorske kazne. 13 stanovnika poginulo je pokušavajući pobjeći s Istoka u Zapadni Berlin u razdoblju od 13. kolovoza 1961. do kraja iste godine. Dio je poginuo dok su pokušavali pobjeći kroz prozore i preko krovova u ulici *Bernauer*. Zbog toga su stanovnici zgrada koje su bile na granici Istočnog i Zapadnog Berlina prisilno iseljeni, a svi prozori i vrata bili su zazidani. Dio ih je poginuo pokušavajući preplivati na Zapad, a utopili su se ili su ustrijeljeni u rijeci *Spre*.⁶⁶

Do rujna 1961. čak je 6411 osoba diljem zemlje dovedeno na ispitivanje zbog pokušaja bijega ili pomaganja u takvim aktivnostima, a uhićeno ih je 3108. Sudove se poticalo da izriču teže kazne nego što je to uobičajeno kako bi postigli „preventivni učinak“.⁶⁷

Do 20. rujna 1961. vlasti su zabilježile 284 uspješna slučaja bijega, te 257 slučajeva koji su spriječeni. Najčešći način bijega u početku bio je već spomenuti prolazak kroz prozore u zgradama na granici nakon čega bi se građani bacali na deke koje su razvukli stanovnici Zapadnog Berlina. Još neki od načina bijega uključivali su plivanje preko rijeka i kanala, bijeg preko groblja na sjeveru Berlina ili preko zida na mjestima gdje se mogla presjeći bodljikava žica i promaknuti pogledu stražara. Svaki novi pokušaj bijega morao je biti originalniji od prošloga. Neke od novijih ideja uključivale su zalijetanje lokomotivama ili oklopljenim autobusima u zid, prelet malim zrakoplovima kućne izrade ili balonima na vrući zrak. Među najspektakularnijim pokušajima bila je otmica trajekta *Binz*, od strane skupine Protestantske vjerske mladeži, na kojemu je bilo 150 putnika. Skupina je pokušala

⁶⁵ Smyser, W. R., *From Yalta to Berlin*, str. 168.

⁶⁶ Taylor, F., *The Berlin Wall – A World Divided*, str. 293.

⁶⁷ Major, Patrick, *Behind the Berlin Wall*, str. 132.

otploviti preko Baltičkog mora, ali su ih presreli brzi motorni čamci Nacionalne narodne armije blizu obale Švedske.⁶⁸

Pokušalo se koristiti tunelima iskopanima ispod zida, pokušalo se pobjeći u posebno napravljenim odjeljcima u motornim vozilima. Ponekad su se Istočni Nijemci preobukli u improvizirane britanske, francuske ili američke vojne odore jer članovi savezničkih snaga u odori nisu prolazili kontrolu čuvara Istočne Njemačke, nego sovjetskog vojnog osoblja, koje često nije bilo prisutno. Bilo je čak i slučajeva u kojima su se Istočni Nijemci predstavljali kao sovjetski časnici.⁶⁹

Kako navode drugi autori prema podacima STASI-ja, između 13. kolovoza i 31. prosinca 1961., ukupno je 3041 osoba uhićena zbog neuspjelih pokušaja bijega na Zapad. Njih 2221 pokušalo je pobjeći pješice. 335 osoba pokušalo je željeznicom, 244 motornim vozilima, 114 preko mora (Baltičkog), 96 plivajući kanalima, rijekom ili jezerima, te je zabilježen 31 pokušaj bijega kroz kanalizacijski sustav.⁷⁰ Tisuće Istočnih Nijemaca pokušalo je pobjeći uz pomoć zrakoplova. Tako je STASI zabilježio 54 neuspjela pokušaja otmice zrakoplova između 1962. i 1973. g. Što se tiče ukupnog broja poginulih u pokušajima bijega, on se kreće oko 900 na samoj granici i uz Berlinski zid. No, rijetko se ističe podatak da ih je više od 1000 ranjeno u tim pokušajima.⁷¹

Iako su vlasti izašle u javnost s brojkama, STASI je negirao sve slučajeve ubojstava prilikom prelaska zida. Ranjenici su smješteni u izolacijske odjele, a što se tiče poginulih, samo su bliski rođaci obaviješteni, pri čemu im se davao lažni izvještaj o načinu smrti, ali im nije bilo dopušteno vidjeti tijelo, koje je iz sigurnosnih razloga kremirano.⁷²

Jedan od najpoznatijih slučajeva ubojstva dogodio se 23. kolovoza 1962. kada su granične postrojbe pucale u devetnaestogodišnjeg policajca koji pokušava pobjeći na Zapad kroz rupu u zidu. Gledali su kako se mladić muči puzeći zadnjih nekoliko metara do slobode da bi naposljetku preminuo. Ista se stvar dogodila tjedan dana ranije, kad je još jedan mladi Nijemac ustrijeljen dok je pokušavao pobjeći iz Istočne Njemačke. Vojnici su gledali sat vremena kako krvari do smrti.⁷³

⁶⁸ Major, Patrick, *Behind the Berlin Wall*, str. 144.

⁶⁹ Childs, D., Popplewell, R., *The Stasi – The East German Intelligence and Security Service*, str. 89.

⁷⁰ Taylor, F., *The Berlin Wall – A World Divided, 1961-1989*, str. 296.

⁷¹ Bruce, Gary, *The Firm – The Inside Story of the Stasi*, Oxford University Press, Oxford, 2010., str. 153.

⁷² Major, Patrick, *Behind the Berlin Wall*, str. 147.

⁷³ O'Reilly, B., Dugard, M., *Pucanj u Kennedyja*, str. 83.

Oni koji su razmišljali o bijegu kasnijih godina, morali bi prijeći preko betonskog zida, nakon čega je bila ograda opremljena sa sensorima za uzbunu. Nakon toga je slijedio zaštitni pojas ili pojas smrti, širok 50-70 metara, u kojemu su se nalazile stražarnice i reflektori te jarak koji je služio kao prepreka za vozila, nakon čega se nalazio još jedan pojas pijeska koji se nije mogao prekoračiti, a da ne ostanu vidljivi otisci nogu. Na kraju je bila još jedna prepreka izrađena od betonskih ploča horizontalno položenih između čeličnih ili betonskih postolja na vrhu čega su bile cijevi koje su onemogućavale penjanje. Zid je prebojan u bijelo kako bi se što bolje vidjeli potencijalni bjegunci. Bodljikava žica zamijenjena je žilet-žicom, stražarnice su bolje opremljene i jednako dobro su funkcionirale u svim vremenskim uvjetima, a izravno su bile povezane linijom sa zapovjednim centrom. Sve ovo ipak je imalo željeni učinak s obzirom da je samo 1962. zabilježen 5761 uspješan bijeg, a do početka 1970-ih taj broj se smanjio na manje od tisuću godišnje te se polagano nastavio smanjivati do rušenja zida.⁷⁴

⁷⁴ Major, Patrick, *Behind the Berlin Wall*, str. 152.

2. Međunarodni položaj Njemačke Demokratske Republike

S obzirom da je Istočna Njemačka doživljavala poteškoće u početnim godinama postojanja na lokalnom planu, počela se okretati prema ostatku svijeta kako bi izvukla određene koristi za sebe i kako bi popravila međunarodni ugled. Upravo u ovom odlomku govorit će se o odnosu Istočne Njemačke sa Sovjetskim Savezom, susjednom Zapadnom Njemačkom te arapskim državama zbog čega se Istočna Njemačka aktivirala u podršci međunarodnog terorizma.

2.1. Odnos sa Sovjetskim Savezom

Velik dio povijesti Istočne Njemačke određen je odnosom prema Sovjetskom Savezu. Nakon smrti Staljina 1953., njegov nasljednik Georgij Maljenkov pokrenuo je novi gospodarski program za Sovjetski Savez s naglaskom na proizvodnju robe široke potrošnje. Vlada Istočne Njemačke kopirala je ovaj plan u svoj „novi kurs“, ali je uvela visoke proizvodne kvote za industrijske radnike. Rezultat su bili štrajkovi i javni prosvjedi u gotovo svim industrijskim gradovima. Radnici su zahtijevali kraj staljinističkih programa Ulbrichtovog režima i pozivali na gospodarske reforme što je dovelo do Ustanka 1953. o čemu je bilo riječi. 1954., kada je Sovjetski Savez dovršio naplatu ratnih reparacija, osigurao je službeno priznanje suverenosti Istočne Njemačke. Istočnonjemačkoj vladi omogućena je kupovina svojih industrijskih poduzeća koja su završila u Sovjetskom Savezu za vrijeme okupacije.⁷⁵ Ulbricht je čvrsto držao Istočnu Njemačku pod sovjetskim okriljem za vrijeme svoje vladavine. Budući da Zapad nije priznavao Istočnu Njemačku, htio je naglasiti važnost svoje države među ostalim članicama Varšavskog pakta. On je razmišljao ideološki, te nije vidio nikakvu korist od detanta sa Zapadom.⁷⁶

Ovisnost Istočne Njemačke o SSSR-u također je određena i zajedničkim interesima i obostranim razumijevanjem temeljnih pitanja vanjske politike vezanih uz sigurnost. Utjecaj SSSR-a na SED bio je od temeljne važnosti za unutarnju sigurnost. Činilo se da je nejednaka raspodjela materijalne moći između Istočne Njemačke i SSSR-a stvarala stalan hijerarhijski odnos. Što se tiče vojnog aspekta, Sovjeti su uvjetovali razvoj oružanih snaga Istočne Njemačke unutar većeg okvira sovjetskih vojnih postrojbi, a ne kao nezavisne nacionalne vojske. Međutim, odnosi ove dvije države od 1965. nadalje

⁷⁵ Turk, E. L., *The History of Germany*, str. 169-170.

⁷⁶ Isto, str. 171.

pokazuju da su sukobljeni politički i ekonomski interesi ugrozili odnos „relativne ovisnosti“. To je dovelo do problematičnih odnosa koji su opisani kao „kontrolirana ovisnost“.⁷⁷

No, unatoč tom „sukobu“, nije bilo nikakvog vojnog angažmana kao što je bilo u Mađarskoj ili Čehoslovačkoj. Sukob je zapravo pokazao da Istočna Njemačka želi promicati vlastite nacionalne interese kako bi od toga imala koristi. U razdoblju od 1979. do 1985. g. razlike između dviju zemalja povećale su se. Te razlike predstavljaju drugačije stavove o sigurnosnim pitanjima u Europi te o gospodarskoj suradnji dvaju zemalja. Sukob između dviju zemalja početkom 1980-ih došao je do izražaja kada je SED odbio podržati sovjetski odgovor na konfrontacijsku politiku SAD-a. Sovjeti su htjeli više raketa na teritoriju Istočne Njemačke kao protutežu raketama NATO saveza na teritoriju Zapadne Njemačke, dok je Istočna Njemačka, budući da je bila na „prvoj crti“ potencijalnog sukoba, željela smanjiti napetosti između Zapada i Istoka.⁷⁸

Konfrontaciji je pridonijela i Zapadna Njemačka koja se u pogledu obrane oslonila na druge, naročito na SAD. Kako bi izbjegao izravan susret sa sovjetskim i istočnoeuropskim snagama, Washington je razmjestio nuklearna oružja u zapadnoj Europi, a posebno u Zapadnoj Njemačkoj. Dolaskom američkog nuklearnog arsenala razvio se zastrašujući dijalog između Bonna i njegovih zapadnih saveznika. Bonn je želio nuklearno oružje NATO-a radi zastrašivanja, iako se nadao da ga nikada neće morati upotrijebiti. Kako bi osigurao da je u tome uspio, Bonn je iznio plan o upotrebi nuklearnog oružja u prvoj fazi rata, ukoliko do njega dođe. Ako bi se iskoristilo prekasno, sovjetske snage preplavile bi Istočnu, ali i većinu Zapadne Njemačke. „Prva crta“ između NATO-a i Varšavskog pakta prolazila je posred Njemačke. Ako bi se nuklearno oružje upotrijebilo, vjerojatno bi nestale obje Njemačke. S druge strane, Moskva je stacionirala vlastito nuklearno oružje u Istočnoj Njemačkoj kako bi poduprla svoje kopnene snage. Stoga je na teritoriju podijeljene Njemačke bilo dovoljno nuklearnog materijala koji bi mogao razoriti ne samo obje Njemačke, već i većinu Europe.⁷⁹

⁷⁷ Megas, Achilleas, *Soviet Foreign Policy Towards East Germany*, Springer, Cham, 2015., str. 27.

⁷⁸ Isto, str. 28.

⁷⁹ Smyser, W. R., *From Yalta to Berlin*, str. 134-135.

2.2. Odnos Njemačke Demokratske Republike i Savezne Republike Njemačke

Odnos Istočne i Zapadne Njemačke nije bio skladan od samih početaka. Konrad Adenauer osudio je sam čin osnivanja Istočne Njemačke jer se nije temeljio na slobodnim izborima.⁸⁰ Već spomenuto uključivanje Zapadne Njemačke u NATO savez potaknulo je uključivanje Istočne Njemačke u Varšavski pakt što je naglasilo sve veći razdor između dvije države. Rane nade za ujedinjenje u Zapadnoj Njemačkoj postupno su se smanjivale kako je hladni rat odmicao. U rujnu 1955. g. dogodio se ključni trenutak koji je odredio odnos dvaju država. Adenauerova vlada izdala je Hallsteinovu doktrinu⁸¹ kojom se nastojalo spriječiti međunarodno priznavanje Istočne Njemačke na način da će Zapadna Njemačka prekinuti sve diplomatske odnose sa zemljama koje uspostave bilo kakve odnose s Istočnom Njemačkom. Kao odgovor, Ulbricht je objavio vlastito stajalište, Ulbrichtovu doktrinu. Njome se isticala važnost približavanja svih država članica Varšavskog pakta te se nastojalo postići da te zemlje ne priznaju Zapadnu Njemačku dok Adenauer ne prihvati neovisnost Istočne Njemačke.⁸²

Svijetla točka u odnosima dogodila se na prijelazu 1963./1964. g., kada je Willy Brandt, tada gradonačelnik Zapadnog Berlina, sklopio sporazum s Istočnom Njemačkom kako bi omogućio posjete u božićno vrijeme s druge strane Berlinskog zida. Dogovor je podrazumijevao stacioniranje istočnonjemačkih službenika za vize u Zapadni Berlin, što je bila situacija koju zapadnonjemačka vlada nije dočekala s oduševljenjem. Unatoč tome, božićni posjeti pokazali su se kao velik uspjeh s obzirom da je „1,2 milijuna posjeta Istočnom Berlinu pokazalo svijetu njemački osjećaj zajedništva“.⁸³

Što se tiče trgovine, Istočna i Zapadna Njemačka nastavile su međusobnu trgovinu iako se nisu službeno priznavale. Iako je Istočna Njemačka htjela takav oblik trgovine nazvati „vanjskom trgovinom“, Zapadna Njemačka to ipak nije učinila. Osim povremenih prekida trgovine uzrokovanih političkim krizama, ona je ipak dobro funkcionirala. S vremenom je postala sve važnija. To je omogućilo Istočnoj Njemačkoj da kupuje visoko kvalitetne zapadnonjemačke strojeve za industriju, a zauzvrat je izvozila ugljen i električnu energiju na Zapad. Zapadna Njemačka ponudila je rotirajući

⁸⁰ Turk, E. L., *The History of Germany*, str. 164.

⁸¹ Ime je dobila po Walteru Hallsteinu, ministru vanjskih poslova Zapadne Njemačke.

⁸² Coy, J. P., *A Brief History of Germany*, str. 209.

⁸³ Glenn Gray, William, *Germany's Cold War – The Global Campaign to Isolate East Germany, 1949-1969*, The University of North Carolina Press, 2003., str. 145-146.

kreditni sustav kako bi olakšala trgovinu. Iako Adenauer nije bio zadovoljan s podrškom Istočnoj Njemačkoj, želio je pomoći istočnonjemačkom narodu da dostigne bolji životni standard.⁸⁴

Naposljetku, unatoč tome što je Ulbricht ostao nepokolebljiv, situacija se promijenila u Zapadnoj Njemačkoj. Nakon Adenauerova odlaska u mirovinu, njegovi nasljednici, Ludwig Erhard (1963.-1969.) i Willy Brandt (1969.-1974.), tražili su načine kako poboljšati svoje odnose s Istočnom Njemačkom i Sovjetskim savezom. Brandtov *Ostpolitik*⁸⁵ zamijenio je Hallsteinovu doktrinu.⁸⁶ 1970. Brandt je potpisao sporazume sa Sovjetskim Savezom i Poljskom, kojima se zemlje potpisnice obvezuju na međusobno nekorištenje sile i priznavanje nepovredivosti svih granica u Europi, uključujući i granicu na Odri i Nisi (koja je dijelila Istočnu Njemačku i Poljsku), te državnu granicu između Istočne i Zapadne Njemačke. Znakovito je da su sporazumi priznali postojeće granice kao nepovredive, a ne kao nepromjenjive, što znači da je mirnim putem promjena bila moguća.⁸⁷

U međuvremenu je na vlast u Istočnoj Njemačkoj došao Erich Honecker, a dvije njemačke države konačno su priznale jedna drugu Osnovnim Sporazumom 1972. g. te su razmijenile diplomatske predstavnike. U rujnu 1973. dvije njemačke države pristupile su Ujedinjenim narodima. Istočna Njemačka napokon je istupila iz izolacije koju je nametnuo Zapad te je uspostavila diplomatske odnose sa 119 zemalja.⁸⁸ To je bio početak razdoblja plodnog dijaloga dviju njemačkih država, uključujući diplomatske posjete, trgovinske odnose i kulturnu razmjenu, koji su bili neprekinuti unatoč njihovim ideološkim razlikama i rastućim napetostima ere hladnog rata.⁸⁹

Obje vlade pažljivo su radile na očuvanju dobrih odnosa za vrijeme svjetske naftne krize 1973. g., raketne krize sredinom 1970-ih te sovjetske invazije na Afganistan 1979. g. Nadalje, 1983. i 1984. vlada Zapadne Njemačke osigurala je gotovo 2 milijarde njemačkih maraka u obliku kredita za Istočnu Njemačku u zamjenu za dopuštanje Istočnim Nijemcima da posjete obitelji na Zapadu. 1986. potpisani su prvi ugovori gradova-prijatelja dvije Njemačke. 1987. Honecker je posjetio Bonn, što ga čini prvim vođom Istočne Njemačke koji je to učinio.⁹⁰

⁸⁴ Smyser, W. R., *From Yalta to Berlin*, str. 130-131.

⁸⁵ Politika normalizacije odnosa Istočne i Zapadne Njemačke.

⁸⁶ Turk, E. L., *The History of Germany*, str. 171.

⁸⁷ Painter, David S., *Hladni rat*, str. 105.

⁸⁸ Turk, E. L., *The History of Germany*, str. 172.

⁸⁹ Coy, J. P., *A Brief History of Germany*, str. 217.

⁹⁰ Turk, E. L., *The History of Germany*, str. 173.

2.3. Odnos Istočne Njemačke s arapskim zemljama

No, međunarodna aktivnost Istočne Njemačke nije se ogledala samo u Europi. Istočna Njemačka je odlučila ostvariti utjecaj diljem svijeta. Prisutnost STASI-ja u Africi započela je još 1960-ih. Nakon smjene predsjednika Gane, Kwamea Nkrumaha 1966., otkriveno je da su činovnici STASI-ja radili kao njegovi sigurnosni savjetnici. To je dovelo do diplomatske krize kada je novi režim uhitio STASI-jevog bojnika, Jürgena Rogallu. Kao odgovor, Istočna Njemačka je zabranila Gancima da napuste Istočnu Njemačku. Nakon dva i pol mjeseca zatvora, Rogalla je pušten. Sredinom 1970-ih dosegnut je vrhunac utjecaja Istočnog bloka u subsaharskoj Africi. Na vlast u Etiopiji došla je marksistički orijentirana vojna hunta 1974. Isto se dogodilo i u Angoli i Mozambiku. STASI je pritom doprinio razvoju policije i sigurnosnih službi Angole, Etiopije, Mozambika te u Narodne Republike Jemen (Južni Jemen). Osim pomaganja ljevičarskim režimima, osigurali su i sigurnosne savjetnike za dvojicu iznimno brutalnih diktatora - predsjednika Francisca Maciasa Nguemu iz Ekvatorijalne Gvineje, te za predsjednika Ugande, Idi Amina.⁹¹ Istočna Njemačka uložila je 4 milijuna maraka za osnivanje učilišta za osposobljavanje lokalnih sigurnosnih organizacija u navedenim državama. STASI je također pružao potporu komunističkim strankama i oslobodilačkim pokretima kao što je Afrički nacionalni kongres.⁹²

Istočna Njemačka bila je aktivna i na Bliskom istoku s obzirom da su podržavali arapske zemlje u borbama sa Izraelom, kojeg su smatrali poslušnikom SAD-a. U lipnju 1967. u Leipzigu, Walter Ulbricht održao je govor koji je postao jedna od ključnih odrednica istočnonjemačkog antagonizma prema Izraelu. No, u to vrijeme, nade u pobjedu arapskih zemalja nad Izraelom u Šestodnevnom ratu su nestale. Ulbricht je svalio svu krivnju za rat na Izraelce, koji su bili dio „zavjere u organizaciji Sjedinjenih Država, Velike Britanije i Zapadne Njemačke“. Na početku rata, SED je dao potporu arapskim državama i osudio izraelsku „agresiju“.⁹³

2.4. Istočnonjemačka podrška terorizmu

Uključenost STASI-ja u zemlje Trećeg svijeta usko je povezana s pitanjem u kojoj je mjeri STASI podupirao terorizam. Potpora Istočne Njemačke za međunarodni terorizam 1970-ih i 1980-ih bila je veća nego što je Zapad sumnjao. Istočna Njemačka postala je „El Dorado za teroriste“ u tom

⁹¹ Childs, D., Popplewell, R., *The Stasi – The East German Intelligence and Security Service*, str. 137.

⁹² Gieseke, Jens, *The History of the Stasi*, Berghahn, Potsdam, 2014., str. 181.

⁹³ Herf, Jeffrey, *Undeclared Wars with Israel*, Cambridge University Press, New York, 2016., str. 33.

razdoblju. Otkriće da je Istočna Njemačka podupirala međunarodni terorizam je na vidjelo došlo nakon zaplijene STASI-jevih dokumenata iz arhiva diljem zemlje.⁹⁴ Kad se ljevičarska nasilna Frakcija Crvene armije (RAF) pojavila 1960. u Njemačkoj, bio je to dar koji je Istočna Njemačka mogla samo poželjeti te je dobila dobru šansu za naštetiti svom zapadnom kapitalističkom susjedu. Za organizaciju koja je brojala tek 40-ak aktivnih članova i nekoliko stotina pomagača diljem zemlje, postigla je poprilično zapažene rezultate. Zbog svoje deklarirane namjere ubojstva visokopozicioniranih političara i općenito vladajuće klase, uspjeli su izazvati visoku razinu nemira među vladajućim krugovima. Ono što se isticalo u RAF-u u usporedbi s bilo kojim drugim civilnim terorističkim pokretom bile su njene tehničke sposobnosti. Nakon akcija koje su dovele do uhićenja utemeljitelja Andreasa Baadera, Ulrike Meinhof i Gudrun Ensslin 1972., organizacija je 1970-ih i 1980-ih godina pokazala sposobnost provođenja složenih i istovremenih misija u nekoliko zemalja. Takvi uspjesi najčešće se vezuju uz podršku STASI-ja i vodstva Istočne Njemačke.⁹⁵ Teroristi RAF-a dobivali su utočište u Istočnoj Njemačkoj od 1977. STASI im je dao nove identitete, osigurao stanove i nove poslove. Dokumenti su dokazali da STASI nije samo pružao utočište za bjegunce RAF-a, nego je također olakšao kontakt između njih i Organizacije za oslobođenje Palestine (PLO). Vlasti Istočne Njemačke nisu reagirale kad god su članovi RAF-a odlazili avionom iz Istočnog Berlina prema palestinskim kampovima za obuku u Jordanu, Libanonu i Južnom Jemenu.⁹⁶ Kroz svoje kontakte s državama poput Čilea, Kube, Etiopije, Iraka, Libije, Mozambika, Nikaragve, Sirije i Južnog Jemena, STASI je bio dobro informiran o aktivnostima i mjestu boravka zapadnonjemačkih ekstremnih ljevičara i terorista.⁹⁷

Kako je vidljivo, STASI je bio dobro informiran o djelovanju terorističke ljevičarske scene u Zapadnoj Njemačkoj što je često postizao zahvaljujući militantima koji su odlazili iz Zapadnog Berlina u Istočni ili obratno, te ih je mogao ispitivati i prikupljati detaljne informacije o njihovim akcijama. Potpora istočnonjemačkog režima terorističkim skupinama uglavnom nije bila izravna, nego potpora putem posrednika, npr. vojna obuka od strane PLO-a. Istočna Njemačka provodila je princip „neprijatelj mog

⁹⁴ Childs, D., Popplewell, R., *The Stasi – The East German Intelligence and Security Service*, str. 138.

⁹⁵ Schmeidel, J. C., *Stasi – Shield and Sword of the Party*, str. 142-143.

⁹⁶ Childs, D., Popplewell, R., *The Stasi – The East German Intelligence and Security Service*, str. 138.

⁹⁷ Isto, str. 157.

neprijatelja je moj prijatelj“ pružajući pomoć ili barem ne reagirajući s osudom na terorističke aktivnosti usmjerene protiv Zapadne Njemačke.⁹⁸

Nesumnjivo je i STASI-jev Glavni odjel za izviđanje (*Hauptverwaltung Aufklärung* - HVA), prema riječima njegova upravitelja, Markusa Wolfa, održavao „vrlo bliske veze“ s određenim arapskim državama kao što su Sirija i Irak koji su podržavali terorizam. Wolf je priznao da su Istočni Nijemci obučavali pripadnike PLO-a, ali ne u velikoj mjeri. Tijekom libanonskog građanskog rata⁹⁹ ranjeni Palestinci su čak liječeni u bolnicama u Pragu i Istočnom Berlinu.¹⁰⁰ Uz to, poznati teroristi kao što su Ilich Ramirez Sanchez („Carlos“) ¹⁰¹, Abu Nidal i Abu Daoud, mogli su putovati bez zapreka u i iz Zapadnog Berlina preko istočnonjemačke zračne luke *Berlin-Schönefeld*.¹⁰²

⁹⁸ Scott Brown, Timothy, *West Germany and the Global Sixties*, Cambridge University Press, Cambridge, 2013., str. 342.

⁹⁹ Libanonski građanski rat vodio se od 1975. – 1990. g.

¹⁰⁰ Childs, D., Popplewell, R., *The Stasi – The East German Intelligence and Security Service*, str. 139.

¹⁰¹ Gieseke, J., *The History of the Stasi*, str. 183.

¹⁰² Childs, D., Popplewell, R., *The Stasi – The East German Intelligence and Security Service*, str. 140.

3. Ministarstvo za državnu sigurnost (STASI)

S obzirom da se STASI često spominjao u prethodnim odlomcima, jasno je da se njegova uloga ne može odvojiti od funkcioniranja cjelokupne istočnonjemačke države. Stoga će ovaj odlomak biti u potpunosti posvećen STASI-ju, od početnih godina do usavršavanja načina djelovanja i održavanja sigurnosti unutar, ali i izvan granica Istočne Njemačke.

3.1. Početne godine

Ministarstvo za državnu sigurnost – STASI, poznato i kao „mač i štit republike“, imalo je svoje korijene u obavještajnoj službi sovjetske uprave u Istočnoj Njemačkoj, *Kommissariatu-5* (K-5), stvorenom 16. kolovoza 1947.¹⁰³ K-5 je stekao lošu reputaciju kao i Staljinova tajna policija, a bio je na još gorem glasu od Gestapo-a.¹⁰⁴

Osnutkom STASI-ja, 8. veljače 1950., Sovjeti su radili na tome da svaki njegov detalj odgovara sovjetskom sustavu. Prvi vođa bio je Wilhelm Zaisser.¹⁰⁵ Od trenutka osnivanja STASI-ja, Istočna Njemačka naglašavala je važnost temeljitih sigurnosnih mjera kako bi vlast ostala nepromijenjena i mogla provoditi svoju politiku.¹⁰⁶

STASI je od samih početaka bio dizajniran da bude sveobuhvatna organizacija. STASI je imao teritorijalne strukture širom zemlje već 1950. To se odnosilo na pet pokrajinskih uprava za državnu sigurnost, upravu šireg Berlinskog područja te na administrativne urede u više od stotinu oblasti. Teritorijalna i upravna reforma 1952. zamijenila je pokrajine (*Länder*) s 14 regija (*Bezirke*) i Istočnim Berlinom te 217 općinskih i seoskih okruga, što znači da je STASI morao poduplati broj ureda.¹⁰⁷

U svojim prvim godinama, STASI je ispunio uobičajene funkcije političke tajne policije i obavještajne službe. Početnih godina, naglašavao je ulogu staljinizma, prisutnost neprijateljskih imperijalističkih snaga, teoriju „intenziviranja klasne borbe“ te diktaturu proletarijata. STASI-jev aparat stekao je nove kvalitete krajem 1950-ih i početkom 1960-ih. Razvio se u široko razgranatu birokraciju s višestrukim zadaćama, brojnim osobljem i mrežom informatora, špijuna i agenata.¹⁰⁸

¹⁰³ Državna tajna policija za vrijeme nacističkog režima.

¹⁰⁴ Peterson, E. N., *The Secret Police and the Revolution: The Fall of the German Democratic Republic*, str. 19.

¹⁰⁵ Isto, str. 20.

¹⁰⁶ Childs, D., Popplewell, R., *The Stasi – The East German Intelligence and Security Service*, str. 33.

¹⁰⁷ Gieseke, J., *The History of the Stasi*, str. 43.

¹⁰⁸ Isto, str. 48.

U provedbi služenja svoje misije „mača i štita partije“, STASI je bio uključen u različite oblike suradnje s drugim elementima dominacije, uključujući SED, Narodnu policiju, Nacionalnu narodnu armiju, Ministarstvo unutarnjih poslova, Slobodnu njemačku mladež i ostale velike organizacije. Početne godine STASI-ja bile su obilježene korištenjem svih mogućih metoda u restrukturiranju društva Istočne Njemačke po uzoru na staljinistički model Sovjetskog Saveza.¹⁰⁹

Sjedište STASI-ja bilo je u ulici *Normannenstrasse* u predgrađu Lichtenberg. To je bio ogroman kompleks zgrada višekatnica koji se protezao kroz nekoliko gradskih blokova. Gledano iz zraka, sjedište izgleda kao ogroman procesor računala. Duboko unutar te utvrde bio je ured vođe STASI-ja.¹¹⁰

1952. STASI se sastojao od 4000 redovnih činovnika, te od posebne elitne postrojbe, pukovnije „Felix Dzierzynski“. STASI je početkom 1950-ih bio samo unutarnja služba sigurnosti. Ipak, ove brojke su se pokazale kao nedostatne s obzirom na zadatke koje su trebali izvršiti. U to je ulazila kontrola granice te svakodnevni nadzor stanovništva. To su bili zadaci koji su se u početku mogli obavljati samo uz pomoć KGB-a¹¹¹. Ipak, sa sovjetske točke gledišta ovo nije bilo dugoročno rješenje. Moskva je očekivala da će se sve države istočnog bloka s vremenom morati brinuti same za sebe. Veze između STASI-ja i KGB-a bile su česte te su imale zajedničke točke. Naglašavali su zajedničku baštinu koja datira iz ruske revolucije. Vođe STASI-ja bili su obučeni u sovjetskim obavještajnim školama. Čak i površni pogled na strukturu STASI-ja pokazao je sovjetski utjecaj. To se najviše očitovalo u ujedinjenju funkcije unutarnje tajne službe, ali i tajne službe orijentirane na vanjske poslove u jednu organizaciju.¹¹²

U rujnu 1952. Sovjeti su izvršili redovitu kontrolu STASI-ja te su iskorijenili veće nedostatke, uključujući neadekvatnu operativnu pripremu, nekvalitetno osoblje te vrlo spor prodor na Zapad. U ožujku 1953. Sovjeti su još uvijek smatrali STASI nesposobnim za osamostaljenje zbog neodgovarajuće obuke, nedostatka iskustva i slabe političke pripreme. Ustanak 1953. pokazao je da SED i dalje nema instrumente za suočavanje s prosvjedima i pobunama. Nakon toga je uslijedila

¹⁰⁹ Cooke, Paul, Plowman, Andrew, *German Writers and the Politics of Culture*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2003., str. 4.

¹¹⁰ Funder, Anna, *Stasiland – Stories From Behind the Berlin Wall*, HarperCollins, Pymble, 2003., str. 52.

¹¹¹ Kratica za krovnu organizaciju koja je služila kao sigurnosna agencija, tajna policija i obavještajna služba u Sovjetskom Savezu.

¹¹² Childs, D., Popplewell, R., *The Stasi – The East German Intelligence and Security Service*, str. 48-49.

spomenuta čistka u STASI-ju pri čemu je uhićeno 30-100 službenika koji su vidjeli uzrok problema u Ulbrichtu. Isto tako, STASI-ju je zabranjeno špijuniranje partije.¹¹³

Zaisser je smijenjen te se tražio novi nasljednik. Za izbor je bila zadužena Moskva. Predložen je Ernst Wollweber, koji je imao iskustvo obavještajnog rada. Ulbrichtu se to nije sviđelo jer je Wollweber bio previše surov i izravan za njegov ukus, ali morao se složiti sa sovjetskim izborom.¹¹⁴ Prvi test za Wollwebera bila je sposobnost ocjene javnog mnijenja i sprječavanje pojave novih nemira. 1956. Istočna Njemačka suočila se s novim izazovima. Prvo, morala se prilagoditi novom valu destalinizacije nakon Hruščovljevog govora gdje je osudio sve postupke iz Staljinovog vremena. Drugo, moralo se spriječiti širenje nemira iz Poljske gdje je revolucija zaprijetila u lipnju i srpnju te iz Mađarske koja se u listopadu i studenom pobunila protiv sovjetske vlasti. No, Istočna Njemačka bila je u uglavnom netaknuta ustancima u istočnoj Europi 1956. STASI je istaknuo da je istočnonjemačko stanovništvo učilo na svojim pogreškama 1953. te nisu pokušavali više ništa slično. Unatoč svom uspjehu i javnoj pohvali od strane partije, Wollweber je bio vrlo ranjiv. Suočio se s istim problemom kao i Zaisser, Ulbrichtu se nije sviđao i nije mu vjerovao.¹¹⁵ Počele su kritike usmjerene prema Wollweberu, pri čemu ga je Ulbricht optužio za nesposobno vođenje STASI-ja. Tvrdio je da Wollweber sastavlja pretjerano negativna izvješća o javnom mnijenju. 1957. SED je sve više kritizirao STASI zbog posvećivanja nedovoljne pozornosti „kontrarevolucionarnim aktivnostima“ u državi. Wollweberov pad doveo je do stabilnosti u STASI-ju koja je potrajala do pred kraj postojanja Istočne Njemačke. Erich Mielke je postao novi i najdugovječniji vođa kojemu je ukupni staž u STASI-ju trajao čak 41 godinu.¹¹⁶

S vremenom, točnije u studenom 1958. Sovjeti su smanjili broj svojih savjetnika u STASI-ju sa 76 na 32. Mielke je tim povodom izjavio: „Neće biti lako za mnoge od nas koji su se navikli oslanjati se na savjete naših sovjetskih drugova“. Time je STASI dobio veću samostalnost i mogućnost daljnjeg razvoja prema vlastitim zamislama.¹¹⁷

¹¹³ Peterson, E. N., *The Secret Police and the Revolution: The Fall of the German Democratic Republic*, str. 20.

¹¹⁴ Childs, D., Popplewell, R., *The Stasi – The East German Intelligence and Security Service*, str. 60.

¹¹⁵ Isto, str. 62-63.

¹¹⁶ Isto, str. 65.

¹¹⁷ Peterson, E. N., *The Secret Police and the Revolution: The Fall of the German Democratic Republic*, str. 23.

3.2. Razvoj i struktura

Osim samog ministra, odnosno vođe STASI-ja, teško da je itko drugi u STASI-ju bio detaljno upoznat s njegovom strukturom. Međutim, mnogi članovi radili su na više odjela tijekom svoje karijere i postupno su stekli uvid u način i opseg djelovanja STASI-ja. Mielke je imao sigurnu poziciju na čelu, a oslanjao se na Vijeće 13 generala koji su ga savjetovali. Isto tako, Mielke je imao svoje privatno carstvo unutar STASI-ja. To je bila ministarska radna skupina (*Arbeitsgruppe des Ministers* - AGM), gdje je bilo zaposleno 700 činovnika. Bili su odgovorni za širok spektar aktivnosti: pripremu dokumenata za Mielkeove govore, ispunjavanje njegovih zahtjeva vezanih uz aktivnosti u slobodno vrijeme te planiranje mjera za uhićenje i izolaciju protivnika. Mielke je također imao vojsku tajnika. Taj je ured bio odgovoran za njegove osobne dogovore te za prenošenje njegovih zapovijedi na sve ostale odjele STASI-ja. U sklopu ministarske radne skupine bila je posebna grupa od 50 dužnosnika koji su bili odgovorni za planiranje mjera u slučaju nužde. STASI je imao i vlastito sveučilište u *Potsdam-Eicheu* zbog povećanja prestiža i privlačenja novaka, kojima je omogućeno školovanje i detaljno upoznavanje s radom sigurnosnih i obavještajnih službi. Također, važno je bilo da STASI posjeduje vojni arsenal. Posjedovali su 124 593 pištolja, 76 592 lakih pušaka, 3611 običnih pušaka, 766 teških strojica, 3537 protutenkovska oružja. Zaštitna pukovnija „Feliks Dzierzynski“ bila je opremljena oklopnim vozilima, protuzrakoplovnim naoružanjem, bacačima granata, teškim strojnicama, protupješačkim oružjem, vodenim topovima i helikopterima. Njihov zadatak bila zaštita važnih partijskih i državnih zgrada i pojedinaca. Od ključne je važnosti za cjelokupno funkcioniranje STASI-ja Središnja evaluacijska i informacijska skupina (*Zentrale Auswertungs und Informationsgruppe* - ZAIG).¹¹⁸ Njen posao bila je detaljna evaluacija svega što je Mielke smatrao važnim. S obzirom da je STASI-jeva organizacijska mreža izuzetno isprepletana i kompleksna, ovdje su navedeni samo neki odjeli koji su bili najvažniji.

Što se tiče broja zaposlenih, STASI je udvostručio njihov broj u svakom desetljeću do ranih 1980-ih. 1961., kada je podignut Berlinski zid, imao je oko 20 000 zaposlenika. 1971., kada je Honecker došao na vlast, imao je više od 45 500 zaposlenih, a 1982., usred poljske krize i u pozadini rastućeg vanjskog duga Istočne Njemačke, bilo je 81 500 zaposlenih. Rast zaposlenih se znatno smanjio nakon toga. Krajem listopada 1989., STASI je imao točno 91 015 zaposlenika. Od toga je bilo čak 71 233 redovnih službenika, 2232 službenika s posebnom namjenom, 2118 neslužbenih suradnika s punim radnim

¹¹⁸ Childs, D., Popplewell, R., *The Stasi – The East German Intelligence and Security Service*, str. 71-73.

vremenom te ostalo osoblje.¹¹⁹ Krajem 1980-ih bilo je oko 218 000 zaposlenika s punim radnim vremenom u cijelom sektoru unutarnje sigurnosti Istočne Njemačke. Osim 91 000 zaposlenika STASI-ja, ovdje je još bilo 80 000 ljudi u službi Narodne policije te 47 000 pripadnika graničnih postrojbi. Za usporedbu, u Zapadnoj Njemačkoj je 1989. bilo 258 000 zaposlenika u službama unutarnje sigurnosti.¹²⁰ Najčešće je kao izvor novih regruta za STASI bila Pukovnija „Feliks Dzierzynski“. Do 1988. gotovo 40% osoblja zaposleno je upravo iz ove pukovnije, 21% iz Nacionalne narodne armije te 3% iz redovne policije.¹²¹

Službenici STASI-ja s punim radnim vremenom od 1970-ih pa nadalje bili su pretežno muškarci, pripadali su prvoj generaciji Slobodne njemačke mladeži i bili su bolje kvalificirani od svojih prethodnika 1950-ih. Iako su nesumnjivo i ideološki i politički bili posvećeni socijalizmu, bili su motivirani i relativno višim plaćama, kao i drugim nagradama. Sudjelovanje žena, koje je 1971. iznosilo 15,8%, nije se mijenjalo tijekom sljedećih godina. Dok je samo 1,6 % zaposlenika imalo visokoškolsku kvalifikaciju 1950., postotak je porastao na 11,9% do 1988., što je odraz želje STASI-ja za profesionalnom radnom snagom.¹²²

Mielkeove zaposlenike može se skupno nazvati vojskom časnika. Svi zaposleni, uključujući kuhare, građevinske radnike, konobare i vozače imali su vojni čin. Najviši vojni čin u Istočnoj Njemačkoj imali su samo Mielke i ministar obrane i unutarnjih poslova. On je smatrao da tituliranje vojnim činovima ima nekoliko prednosti. Prije svega, naglašava se ozbiljnost posla. Isto tako, lakše je bilo provođenje vojne discipline. Svi su znali svoje mjesto u hijerarhiji te su svi posjedovali uniformu. Završno, ovi činovi bili su viši nego što bi ih zaposlenici STASI-ja imali u oružanim snagama ili policiji te su se mogli osjećati kao elita društva.¹²³

Članovi STASI-ja bili su obrazovani u duhu bezuvjetne poslušnosti. Oni koji to nisu mogli podnijeti na poslu mogli su očekivati najgore. Unatoč tome, između 1950. i 1988. g. zabilježena su samo 484 slučaja dezertiranja i bijega na Zapad. Mnogi od njih dogodili su se prije izgradnje Berlinskog zida. STASI ih je pokušao naći i vratiti ih svom silom, bilo otmicom ili ubojstvom. Uspjeli su u 120 slučajeva. Mielkeovo carstvo bilo je s vremenom oslabljeno rivalstvima zbog preklapanja poslova

¹¹⁹ Gieseke, J., *The History of the Stasi*, str. 49.

¹²⁰ Isto, str. 75.

¹²¹ Bruce, G., *The Firm – The Inside Story of the Stasi*, str. 38.

¹²² Cooke, P., Plowman, A., *German Writers and the Politics of Culture*, str. 13.

¹²³ Childs, D., Popplewell, R., *The Stasi – The East German Intelligence and Security Service*, str. 76.

među odjelima te nesposobnošću izdvajanja bitnih informacija od ogromnog broja koji je pristizao sa svih strana. STASI je oslabio s vremenom zbog sukoba između generacija te između starih ideologa i mladih sigurnosnih stručnjaka.¹²⁴

STASI se često uspoređivao s Gestapom, bilo zbog okrutnih postupaka, bilo zbog brojki. „STASI je mnogo gori od Gestapa, ako uzmete u obzir samo tlačenje vlastitog naroda“, riječi su Simona Wiesenthala, bivšeg lovca na nacističke zločince. „Gestapo je imao 40 000 dužnosnika koji su nadgledali zemlju od 80 milijuna stanovnika, dok je STASI imao 100 000 zaposlenih koji su kontrolirali samo 17 milijuna stanovnika.“ Za usporedbu se može dodati i činjenica da je nacistički teror trajao dvanaest godina, dok je STASI na raspolaganju imao četiri desetljeća u kojima je usavršio svoje sposobnosti ugnjetavanja, špijunaže i međunarodnog terorizma te subverzije. KGB je u isto vrijeme zapošljavao oko 480 000 agenata s punim radnim vremenom kako bi nadgledao državu od 280 milijuna stanovnika. Upotrebljavajući Wiesenthalove brojke za Gestapo, postojao je jedan časnik na 2000 stanovnika. Omjer u Istočnoj Njemačkoj bio je jedan djelatnik STASI-ja na 166 Istočnih Nijemaca. Kada se dodaju informatori, omjer se mijenja na jednog špijuna na 66 građana, što je podatak koji nikada i nigdje u povijesti tajnih službi nije zabilježen.¹²⁵

3.3. Metode rada

S obzirom na reputaciju koju je STASI s vremenom stekao, jasno je da su i metode rada bile jedinstvene gledajući sve države Varšavskog pakta.

Stranci su bili omiljena meta STASI-ja. Posebno su se zanimali za Zapadne Nijemce, s obzirom da su tretirani kao stranci. Upravo zato, oni su bili ranjiva skupina. Trebali su vizu za posjet Istočnoj Njemačkoj te su često bili smješteni u hotele rezervirane samo za zapadne posjetitelje. U suvremenijim hotelima čak su bile ugrađene i kamere u televizore ili u umjetno napravljene pukotine u zidu kako bi STASI imao uvid u njihovo ponašanje u hotelskim sobama. Portiri, konobari, sobarice i ostalo osoblje morali su špijunirati goste hotela i sve prijaviti STASI-ju. STASI je pozicionirao i prostitutke u barove i noćne klubove koje posjećuju stranci kako bi ih zavele. Oni koji su podlegli iskušenju, često su bili ucjenjivani ponudom radnog mjesta u STASI-ju na poziciji suradnika s obzirom da su se vraćali na

¹²⁴ Childs, D., Popplewell, R., *The Stasi – The East German Intelligence and Security Service*, str. 81.

¹²⁵ Koehler, John O., *Stasi – The Untold Story of the East German Secret Police*, Westview Press, Boulder, 1999., str. 9-10.

Zapad te su mogli biti korisni. Stoga su zapadni novinari i akademici bili pod najvećom sumnjom SED-a i STASI-ja.¹²⁶

STASI se posebno orijentirao na nadzor pošte i telefonskih poziva. Rutinski nadzor pošte i telefonskih razgovora vlastitih građana prikazan je kao neophodna mjera za suzbijanje špijunaže koja dolazi sa Zapada. STASI je želio sve znati o kontaktima Istočnih Nijemaca s inozemnim organizacijama ili novinarima. Stoga je kontrola poštanskog sustava bila osnova nadziranja države. To je bila jedna od prvih mjera pokrenutih tijekom svake istrage protiv sumnjivaca. Stručnjaci za pošiljke imali su stalne naloge da se koncentriraju na poštu osobe ili grupe koja bi mogla biti zanimljiva STASI-ju. No, STASI-ju to nije bilo dovoljno te su neumorno tražili nove dokaze protiv sumnjivih građana koji do tada nisu ni na koji način povrijedili režim.¹²⁷ Mnogi građani bili su svjesni toga. Što se tiče telefona, telefonski sustav zastario je te se dugo čekalo na ugradnju telefona u kućanstva. Ukoliko je nekome ugradnja telefona neočekivano ponuđena, mogao je očekivati da će biti prisluškivan. „Odjel 26“ bio je odgovoran za nadzor telefonske i telekomunikacijske mreže. Obično su mjere prisluškivanja telefona trajale od 4-6 tjedana.¹²⁸ Čak i u pred digitalnim 1970-ima, STASI je mogao pratiti najmanje 4000 poziva u isto vrijeme. Prisluškivanje poziva u poštanskim kabinama bila je rutina poznata stanovništvu. Privatni telefoni bili su rijetki među nepartijskim članovima. Visokoprioritetni ciljevi prisluškivanja bile su diplomatske, vojne i novinarske ustanove stranih sila. Pored telefonskog prisluškivanja, još jedan element „Odjela 26“ bila je ugradnja mikrofona i kamera tijekom ilegalnog pregleda kućanstava, dakle više se nisu zadržavali samo na hotelima za strance. To se događalo u naprednoj fazi istrage pojedinca. Ulaz u privatne kuće bio je pažljivo smišljen. Često se lažno objavljivalo da je u određenom susjedstvu došlo do ispuštanja plina ili postoji opasnost od podmetnute bombe pri čemu bi cijeli kvartovi bili evakuirani i ostavili mogućnost STASI-ju da bezbrižno ulazi u kuće i stanove i obavlja posao.¹²⁹

S pojavom detanta, STASI je umjesto uhićenja koristio jače preventivne mjere, odnosno pokušavao zastrašiti protivnike „operativnim akcijama“. Tako je postupno prešao s fizičkog zastrašivanja na psihološku manipulaciju. SED je nastojao postići sigurnost od „neprijateljskog Zapada“ i nepouzdanog stanovništva provođenjem stalnog nadzora, a jedan od načina da se to postigne bila je i

¹²⁶ Childs, D., Popplewell, R., *The Stasi – The East German Intelligence and Security Service*, str. 86-87.

¹²⁷ Schmeidel, J. C., *Stasi – Shield and Sword of the Party*, str. 21.

¹²⁸ Childs, D., Popplewell, R., *The Stasi – The East German Intelligence and Security Service*, str. 91.

¹²⁹ Schmeidel, J. C., *Stasi – Shield and Sword of the Party*, str. 24.

odluka tko će dobivati važne poslove diljem države.¹³⁰ Ako to nije uspijevalo, STASI bi „neprijateljske elemente“ mogao ukloniti s radnog mjesta ili ih prisiliti da postanu informatori. STASI je od 1970-ih koristio strategije ograničavanja opozicijskog utjecaja pojedinca u društvu bez slanja u zatvor. Ova je strategija poznata kao *Zersetzung* (potkopavanje, propadanje, slamanje, razgradnja...), a uključuje uznemirivanje ciljanih pojedinaca, često širenjem glasina koje bi narušile njihov ugled i izazvale osobne probleme. Uz to, korišten je i psihološki teror kao što su telefonski pozivi usred noći. Mnoge žrtve *Zersetzunga* isticali su da su time dobivali „kaznu bez presude“. Mielke je definirao *Zersetzung* kao „stvaranje konfuzije među neprijateljskim snagama koje rezultiraju raspadom, paralizom i dezorganizacijom njihovih mogućnosti s ciljem prestanka ilegalnih aktivnosti“. Tračevi o tome da je pojedinac preljubnik ili alkoholičar bile su omiljene metode potkopavanja osumnjičenika. Još jedna metoda bila je isticanje istih poruka na javnim mjestima. Ako je STASI doista želio naštetiti ugledu osobe, širili bi glasine da je pojedinac STASI-jev informator, s obzirom da su oni bili na izuzetno lošem glasu. U suštini, cilj je bio izolirati pojedinca širenjem lažnih informacija i glasina. Ta metoda represije bila je vrlo podmukla. Mnoge žrtve nisu bile ni svjesne da je nad njima proveden *Zersetzung*, a nakon pada režima nisu bile u mogućnosti ni otkriti tko je zaslužan za njegovo provođenje. Ovaj fenomen može se opisati kao „tiha represija“.¹³¹ Sve ove mjere trebale su se provoditi što manje upadljivo kako se ne bi pojavila sumnja da iza njih stoji STASI. S obzirom da su pojedinci postajali sve više izolirani i ulagali su napor u nošenje sa životnim poteškoćama uzrokovanim *Zersetzungom*, imali su manje snage za zavjere protiv države.¹³²

Povrh svega, STASI je koristio i različite vrste tajnih pisama, odnosno šifriranje (kodiranje). Šifriranje je bilo neophodno za prijenos tajnih podataka. U početku rada STASI-ja su se najčešće slala pisma iz poštanskog ureda gdje se nevidljiva poruka dodavala na već postojeće pismo. Tajna poruka obično je bila napisana između redaka vidljivog teksta, a agenti su morali to napraviti na način da pismo izgleda stvarno. STASI je s vremenom razvio niz različitih tajnih metoda pisanja i koristio razne kemikalije koje bi sakrile tekst, koji bi se određenim procesima (npr. pod UV lampom ili zagrijavanjem pisma) mogao ponovno učiniti vidljivim. Mnogi agenti dobivali su kemijski natopljen papir koji su stavili između dva lista običnog papira. Napisali su šifriranu poruku na gornjem listu, nakon čega bi se tekst prepisao na donji list. Potom je agent napisao neku nebitnu vidljivu poruku na donjem listu između

¹³⁰ Peterson, E. N., *The Secret Police and the Revolution: The Fall of the German Democratic Republic*, str. 28.

¹³¹ Bruce, G., *The Firm – The Inside Story of the Stasi*, str. 130-131.

¹³² Gieseke, J., *The History of the Stasi*, str. 147.

redaka nevidljivog teksta, čime papir nije bio nimalo upadljiv ili sumnjiv. Šifriranje je bilo osobito važno kod spominjanja imena, adresa, datuma, i sl. STASI je također koristio posebne jednokratne kodove. Ova je metoda praktički bila bez greške jer su samo nadređeni i agent znali koji „ključ“ se primjenjuje u otkrivanju kodiranog teksta. Iako je izgledalo kao vrlo kompleksan proces, zapravo je ovakav način kodiranja bio vrlo jednostavan jer je svako slovo abecede imalo broj koji mu se pridodaje te ključ pomoću kojega se dešifrira poruka. Zahvaljujući tome, strane obavještajne službe teško su mogle ući u trag tajnim akcijama STASI-ja.¹³³

3.4. Odnos prema Crkvi, umjetnicima i intelektualcima

Spomenuto je da je STASI bio u svim sferama svakodnevnog života Istočne Njemačke. No, posebno se usmjerio na visokoobrazovane građane, ponajprije članove Crkve, umjetnike, pisce i intelektualce općenito.

Crkveno uređenje na području onoga što je postala Istočna Njemačka uvijek je bilo decentralizirano, a tako je ostalo i tijekom četrdeset godina komunističke vladavine. Što se tiče vjerske pripadnosti, otprilike 80% od svih vjernika bili su protestanti, 10% katolici, dok je ostalih 10% pripadalo organizacijama kao što su Jehovini svjedoci.¹³⁴

Od nastanka Istočne Njemačke, vlada je bila protiv prakticiranja vjere te je zabranila formiranje vjerskih omladinskih skupina i vjeronauk u školama. No, iako je bila provođena takva politika, svećenici koji su kritizirali vlast su rijetko bili kažnjavani i osuđivani.¹³⁵ Do kraja 1954. g., STASI je osnovao jedan cijeli odjel za praćenje vjerskog života u Istočnoj Njemačkoj. STASI je također počeo oblikovati javno mnijenje prema Crkvi na način da je Crkvu optužio za osiguravanje prostora za okupljanje Zapadnih tajnih službi. Tadašnji STASI-jev vođa, Ernst Wollweber, zatražio je zatvaranje kapelica na željezničkim kolodvorima zbog obrazloženja da se u njima odvijaju susreti s pripadnicima neprijateljskih tajnih službi.¹³⁶

Unatoč uspjehu održavanja Crkve što je moguće manje prisutnom u društvu, ona je i dalje bila problem za čelnike Istočne Njemačke. Razlog je bio vrlo jednostavan. Naime, SED nije razumio na koji način

¹³³ Macrakis, Kristie, *Seduced by Secrets – Inside the Stasi's Spy-Tech World*, Cambridge University Press, Cambridge, 2008., str. 194.

¹³⁴ Schmeidel, J. C., *Stasi – Shield and Sword of the Party*, str. 54.

¹³⁵ Turk, E. L., *The History of Germany*, str. 166.

¹³⁶ Schmeidel, J. C., *Stasi – Shield and Sword of the Party*, str. 57.

Crkva funkcionira, s obzirom da njegovi pripadnici nisu bili vjernici. Ipak, činjenica je da se broj vjernika s vremenom smanjivao polaganim tempom. To je postignuto politikom koja dopušta vjernicima živjeti religiozno, ali se takav način života ne preporučuje i može imati neugodne posljedice. Postotak vjernika do 1980-ih se prepolovio. Tako se 1987. g. samo 7% stanovnika Istočnog Berlina izjašnjavalo vjernicima.¹³⁷ STASI je također ulagao velike napore kako bi se „ubacio“ u Crkvu. Što se tiče vjerske opredijeljenosti, ona STASI-ju nije bila bitna ako je pojedinac bio protiv države. Ali, postoji distinkcija između odnosa prema katolicima i protestantima. Za STASI, katolici nisu predstavljali naročit problem s obzirom da ih je bilo otprilike milijun u cijeloj državi te su se povukli iz javnog života. STASI se često bavio i pokušajima indoktrinacije svećenika te unošenjem neistina u redove Crkve, ali i zastrašivanjem vjernika. Zanimljivo je da ni jedan katolički svećenik nije likvidiran za vrijeme postojanja Istočne Njemačke, a samo njih 20 dobilo je manje zatvorske kazne. Problem je ležao u protestantima kojih je bilo možda 8 milijuna diljem Istočne Njemačke i bili su bolje organizirani. Isto tako, pošto je u njihovim redovima bilo istaknutih socijalista koji su znali na kakav način država funkcionira i kako se suprotstaviti vlasti, SED je shvatio da se treba obračunati s njima, stoga je i uveo već spomenutu politiku umanjivanja važnosti Crkve u društvu.¹³⁸

1970-ih, Honeckeru je ipak postalo jasno da država može imati prednosti od suradnje s Crkvom. Razgovori između crkvenih i državnih vođa 1978. g. uredili su poprilično dobre odnose između Crkve i države. Službena je politika počela nalagati da bi kršćani i marksisti trebali raditi „ruku pod ruku“, zajednički nastojeći izgraditi bolje društvo u interesu čovječanstva. 1980-ih Crkva je imala istaknutu ulogu u socijalnoj skrbi u Istočnoj Njemačkoj, ponajprije što se tiče vođenja dobro opremljenih bolnica, domova za starije i nemoćne, vrtića i sl. Osim toga, ovakav odnos Crkve i države poslužio je širenju pozitivne slike o Istočnoj Njemačkoj u međunarodnu javnost.¹³⁹

Govoreći o odnosu STASI-ja prema intelektualnoj i kulturnoj sceni Istočne Njemačke, on je bio sličan kao prema Crkvi. STASI je izgradio svoj aparat za nadgledanje intelektualne i kulturne scene Istočne Njemačke na isti način kao i kod Crkava. Od skromnih i improviziranih početaka 1950-ih, nadzor

¹³⁷ Bytwerk, R. L., *Bending Spines – The Propagandas of Nazi Germany and the German Democratic Republic*, str. 148.

¹³⁸ Peterson, E. N., *The Secret Police and the Revolution: The Fall of the German Democratic Republic*, str. 54.

¹³⁹ Fulbrook, M., *A History of Germany 1918-2014*, str. 222.

kulturne i umjetničke djelatnosti postao je s vremenom vrlo bitna stavka cijelog sustava nadzora. „Odjel 20“ preuzeo je odgovornost promatranja obrazovanog sloja Istočnih Nijemaca.¹⁴⁰

Doduše, u početku djelovanja STASI-ja, nije postojao nikakav mehanizam za kontrolu umjetnika. Prva generacija djelatnika STASI-ja posvećivala je najmanje pozornosti književnosti i likovnoj umjetnosti. Kasnije se situacija nešto promijenila, naročito zbog utjecaja Zapada te nastankom djela koja su kritizirala režim. No, STASI-ju nije bilo teško kontrolirati umjetničke književne i umjetničke krugove jer nisu predstavljali izravnu opasnost režimu, a i nisu imali sredstva kojima bi ozbiljnije mogli narušiti ugled partije.¹⁴¹ U isto vrijeme, STASI je isticao da intelektualci ipak mogu imati moć djelovanja na mase ako im se to omogući. Stoga su im davane poneke privilegije kako se ne bi okrenuli protiv režima, npr. sloboda putovanja koja nije bila dostupna običnim građanima. Unatoč tome, podvrgnuti su intenzivnom nadzoru, a oni koji su bili kritičari režima, pretrpjeli su zabrane objavljivanja djela pa čak i zatvorske kazne.¹⁴²

3.5. Neslužbeni suradnici/informatori

Kako bi STASI mogao biti prisutan u svim aspektima života, bio mu je potreban izuzetno velik broj zaposlenika. No, s obzirom na nezavidnu ekonomsku politiku Istočne Njemačke, teško ih je bilo plaćati. Zbog toga je uvedena posebna „vojska suradnika“ poznatijih kao informatori, doušnici ili neslužbeni suradnici (*Inofizielle Mitarbeiter - IM*).¹⁴³

Neslužbeni suradnici su u dogovoru sa STASI-jem postigli konspirativni način rada, odnosno rad na tajnim zadacima. Iz perspektive STASI-ja, njihove aktivnosti služe za prikupljanje informacija ili jednostavno za pomoć u svemu što im STASI naloži. Čak je i pojam „neslužbeni suradnik“ koji je u uporabi od 1968. bio pokušaj prikrivanja njihove djelatnosti, odnosno špijuniranja građana te se htjelo postići da ih nitko više ne oslovljava pojmom „tajni informatori“.¹⁴⁴ Mreža neslužbenih suradnika sredinom 1950-ih činila je 20 000 - 30 000 ljudi. Mreža se širila 1960-ih i 1970-ih, usporedno s rastom broja zaposlenih u svim STASI-jevim odjelima. Oko 100 000 neslužbenih suradnika zabilježeno je 1968. STASI je nastavio masovno širenje do 1975., povećavajući broj suradnika na oko 180 000,

¹⁴⁰ Schmeidel, J. C., *Stasi – Shield and Sword of the Party*, str. 79.

¹⁴¹ Isto, str. 81.

¹⁴² Jones, Sara, *The Media of Testimony – Remembering the East German Stasi in the Berlin Republic*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2014., str. 47.

¹⁴³ Childs, D., Popplewell, R., *The Stasi – The East German Intelligence and Security Service*, str. 82.

¹⁴⁴ Gieseke, J., *The History of the Stasi*, str. 79.

nakon čega je brojka ostala jednaka do raspada Istočne Njemačke. Što se tiče zastupljenosti prema spolu, čak 85-90% suradnika bili su muškarci. To se često opravdavalo činjenicom „da je ženski spol skloniji pretjeranom razgovoru i emocionalnoj otvorenosti zbog čega nesvjesno mogu otkriti svoj identitet“.¹⁴⁵

Što se tiče regrutiranja, STASI nije bio zainteresiran za pojedince koji su dobrovoljno ponudili svoje usluge informatora. Umjesto toga, STASI je regrutirao samo one koji su bili odabrani kao neslužbeni zaposlenici, tzv. kandidate. Nakon što su pronađeni kandidati koji su odgovarali određenom kompetencijskom profilu, oni i njihove obitelji temeljito su provjereni. Postupak regrutiranja mogao bi potrajati mjesecima ili čak godinama. Nakon što su dovršene preliminarnе faze regrutiranja, tj. odabir i provjera kandidata, djelatnik zadužen za zapošljavanje imao je obavezu uspostaviti kontakt s dotičnom osobom. Kao i kod bilo kojeg drugog aspekta posla koji se tiče neslužbenih zaposlenika, prvi susret morao je biti obavljen s najvećom diskrecijom.¹⁴⁶ Najvažnija zadaća STASI-jeve vojske informatora bila je dostaviti informacije koje bi omogućile „neutraliziranje neprijatelja“. Kako bi se dobile takve informacije, STASI-jevi viši časnici bili su upućeni da temeljito planiraju sve sastanke s informatorima. Sastanci se trebaju održavati na mjestima koja su namijenjena samo za tu svrhu.¹⁴⁷

No, sustav nadzora koji se temelji na informatorima bio je osuđen na nedostatke. Element prisile u zapošljavanju informatora otkriva jednu od najosnovnijih slabosti STASI-ja. STASI je znao da u mnogim slučajevima njihovi kandidati za mjesto doušnika ne bi svojevrijem pristali na takvo radno mjesto.¹⁴⁸ Iako su doušnici bili zaposleni protiv svoje volje, omogućili su nastanak gotovo 6 milijuna osobnih dosjea građana koji su se pohranjivali tijekom 40 godina postojanja države. Doušnici su na kraju postojanja države pokušali opravdati svoja djela govoreći kako su njihovi izvještaji bili banalni i neozbiljni. Stvarna situacija je bila suprotna s obzirom da su upravo takvi izvještaji omogućili STASI-ju da oblikuju mozaik određenog pojedinca s obzirom da je nadzor znao biti izuzetno dug i sveobuhvatan.¹⁴⁹ Iako većina informatora nije dobivala redovnu plaću za svoju djelatnost, mnogi su bili nagrađeni u obliku financijskih bonusa ili darova. Darovi su, pomalo ironično, povremeno bili u obliku dobara koja nisu bila lako dostupna u Istočnoj Njemačkoj kao što su knjige sa Zapada.

¹⁴⁵ Isto, str. 81.

¹⁴⁶ Miller, Barbara, *Narratives of Guilt and Compliance in Unified Germany*, Routledge, London, 1999., str. 35.

¹⁴⁷ Isto, str. 52.

¹⁴⁸ Bruce, G., *The Firm – The Inside Story of the Stasi*, str. 99.

¹⁴⁹ Isto, str. 103.

Materijalne nagrade su stoga utjecale na intenziviranje veze neslužbenog zaposlenika sa STASI-jem, ne toliko zbog njihove objektivne vrijednosti, već zbog činjenice da su se, prihvaćajući poklone, doušnici još dublje upleli u mrežu STASI-ja.¹⁵⁰

Opsežne mjere nadzora i kontrole koje je provodio STASI uključivale su stalnu informiranost o tome koji su pojedinci u bilo kojem trenutku predstavljali prijetnju unutarnjoj sigurnosti, drugim riječima, pitalo se „Tko je tko?“ Tzv. OPK (operativna osobna kontrola) mjera nadzora bila je često provedena s tim ciljem. OPK je imao tri glavne primjene: potvrditi ili odbaciti sumnje da je pojedinac postupao protupravno, identificirati pojedince koji imaju negativno mišljenje o državi te otkriti pojedince na položajima moći koje mogu zloupotrijebiti. OPK ponekad dovodi do OV (operativne procjene), odnosno sljedećeg i intenzivnog stupnja nadzora. Informatori su trebali uspostaviti ili iskoristiti već postojeće kontakte s pojedincima kako bi se dobile informacije koje su od „operativnog značaja“. Bitni dio svakog OV-a bio je već objašnjeni *Zersetzung*.¹⁵¹ Ove operacije provodile su se neovisno o radnom mjestu pojedinca ili njegovom ugledu. No, najčešće su se provodile u tvorničkim i industrijskim postrojenjima s obzirom da su one bile pokretači razvoja istočnonjemačkog društva. STASI je ovdje imao službene predstavnike, koji su bili poznati svom osoblju i održavali su bliske kontakte s voditeljima tvornica. Ovi službenici STASI-ja zapravo su bili neslužbeni suradnici te su bili prisutni u tvornicama kako bi sprječavali sve političke provokacije te sabotaze. Oni su bili dio svakodnevnih rutine u tvornici i gotovo su tretirani kao kolege. No, njihov stvarni identitet poznat je samo STASI-ju. Špijunirali su kolege, često dajući detaljan opis njihovih stavova ili načina života. Ta su izvješća često bila podložna osobnim stavovima i preferencijama samih suradnika. To je moglo biti problematično ako STASI odluči klasificirati dotičnu osobu kao sumnjivu ili politički nepouzdanu čime bi teret krivnje padao na suradnika koji je optužio radnog kolegu. Zahvaljujući njima, štrajkovi i pobune u tvornicama bili su vrlo rijetki jer su se uglavnom otkrivali i prije nego su dobili zamaha.¹⁵² S obzirom na brojnost neslužbenih suradnika, jasno je da je bilo teško izbjeći bilo kakvu vrstu nadzora, zbog čega su se građani s vremenom navikli na njihovu stalnu prisutnost, iako s informatorima često nisu htjeli uspostavljati nikakav kontakt zbog straha ili jednostavno iz prijezira.

¹⁵⁰ Miller, B., *Narratives of Guilt and Compliance in Unified Germany*, str. 66-67.

¹⁵¹ Isto, str. 19.

¹⁵² Madarasz, Jeannette Z., *Working in East Germany*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2006., str. 160-161.

3.6. STASI-jev glavni odjel za izviđanje (HVA)

Uspjehu STASI-ja i na lokalnom, ali i na međunarodnom planu uvelike je doprinio njegov Glavni odjel za izviđanje (HVA). HVA je na vrhuncu raspolagao s 4000 stalnih zaposlenika, što čini samo oko 5% ukupnih zaposlenika STASI-ja. Ostali zaposlenici STASI-ja često su im zavidjeli zbog prilike za inozemna putovanja i prava na viši stupanj obrazovanja. Zbog toga je učinkovitost HVA bila bez premca. To nije bila zasluga samo njegovog vođe, Markusa Wolfa, već i njegovog tima koji se ponajviše usmjerio na Zapadnu Njemačku.¹⁵³ Ova organizacija bila je najviše popraćen odjel STASI-ja od strane zapadnih medija, iako je imala samo 4000 članova u usporedbi sa 100 000 u STASI-ju. HVA je bio uspješan ne samo zato što je mogao prodrijeti u zapadnonjemačke obavještajne krugove, nego i zato što se zapadne obavještajne službe nikako nisu uspjevale infiltrirati u redove HVA. Ugled mu se vezao uz Wolfa. Čak 25 godina Zapad nije uspijevaio fizički identificirati Wolfa, što govori u prilog izuzetnom osiguranju u HVA. Upravo taj nedostatak informacija o njemu stvarao je legendu te je Wolf postao poznat kao „čovjek bez lica“. Identificiran je tek 1979. nakon što je fotografiran na tajnom posjetu Stockholmu. Još jedan element uspjeha HVA je nedostatak informacija o organizaciji. Prije pada SED-ova režima, HVA je masovno uništavao povjerljive dokumente. No, pronađen je određen broj dokumenata zahvaljujući građanskim odborima koji su za cilj imali osiguravanje arhiva STASI-ja. Ipak, vrlo malo informacija o HVA postalo je dostupno, za razliku od materijala koji se bavi isključivo domaćim poslovima samog STASI-ja.¹⁵⁴

HVA je stoga bio elitni ogranak STASI-ja. Kriteriji zapošljavanja bili su izuzetno visoki iz dva razloga. Prvo, dužnosnici HVA morali su biti potpuno pouzdani ako žele raditi u inozemstvu. Drugo, sve veći obujam posla HVA uključivao je špijunažu u znanosti i tehnologiji. Samo dobro osposobljeni činovnici bili su sposobni za savladavanje i procjenu važnosti informacija u ovom području. Glavni izvor kandidata bila je organizacija Slobodna njemačka mladež. Nužno je bilo da regruti ne smiju imati rodbinu na Zapadu s kojima su bili u kontaktu. Kako je to bilo teško ostvariti, regruti su sve više dolazili iz obitelji visokih dužnosnika partije. Kao daljnje jamstvo odanosti, plaće u HVA bile su veće od onih u odjelu za unutarnju sigurnost STASI-ja. Učinkovitost tih mjera sigurnosti pokazala se uspješnom s obzirom da nije zabilježen nijedan slučaj dezerterstva u HVA.¹⁵⁵

¹⁵³ Schmeidel, J. C., *Stasi – Shield and Sword of the Party*, str. 111.

¹⁵⁴ Childs, D., Popplewell, R., *The Stasi – The East German Intelligence and Security Service*, str. 112-114.

¹⁵⁵ Isto, str. 128.

Što se tiče ustroja HVA, kao i cijeli STASI, bio je dosta razgranat pa su navedeni samo najvažniji odjeli. „Odjel I“ pokrivaio je „glavnu metu“, zapadnonjemačkog kancelara, njegovo osoblje i glavna ministarstva. „Odjel II“ bavio se važnim političkim strankama, sindikatima, te Crkvom i ovaj odjel je zaslužan za Brandtovu ostavku u aferi Guillame. „Odjel III“ pokrivaio je područje ostatka svijeta, s iznimkom SAD-a i Meksika, no u praksi je ovdje bilo uključeno samo nekoliko zemalja gdje je Istočna Njemačka imala veleposlanstvo; „Odjel IV“ bavio se vojnom špijunažom; „Odjel IX“, odnosno protuobavještajna služba zadužena za napade bila je zaslužna za višestruko infiltriranje redova zapadnonjemačkih obavještajnih službi.¹⁵⁶

Do kraja 1970-ih, uspjeh operacija HVA-a na području znanosti i tehnologije smjestio ih je na drugo mjesto po uspješnosti u cijelom istočnom bloku, iza KGB-a. Sam Wolf istaknuo je da „obavještajne službe drugih zemalja Varšavskog pakta ne prikupljaju informacije o znanosti i tehnologiji u tolikoj mjeri kao HVA“. Organizacijska struktura HVA još je jedan pokazatelj koliko važnost su pridavali znanosti i tehnologiji. Čak četiri od 15 operativnih odjela HVA pripadali su sektoru znanosti i tehnologije.¹⁵⁷

Za razliku od Istočne Njemačke, 1960-ih i 1970-ih Zapadna Njemačka dostigla je međunarodne standarde u znanosti i tehnologiji, a s tim znanjima i opremom Istočna Njemačka bi dobila priliku ojačati svoj spor razvoj. Dio znanstvenih spoznaja mogao se legalno razmjenjivati između Istoka i Zapada, ali većina tehnologija nije mogla doći do Istoka zbog embarga i industrijskih ograničenja. Zapad je zabranio izvoz tehnologije s dvojnog namjenom koja bi se mogla koristiti za civilne i vojne svrhe. Kao rezultat toga, nove znanstveno-tehnološke obavještajne jedinice trebale su udovoljiti potrebama države u rastućoj svjetskoj tehnološkoj zajednici.¹⁵⁸ Tijekom 35 godina svog postojanja, HVA je uspjela prodrijeti u najosjetljivije institucije u Zapadnoj Njemačkoj. Konkretno, Sektor za znanost i tehnologiju ubacio je svoje agente u najpoznatije tvrtke kao što su IBM, Siemens, AEG/Telefunken, SEL, Texas Instruments i DEC.¹⁵⁹

1966. osnovan je „Odjel X“ unutar HVA. Njegova je zadaća bila širenje dezinformacija što se smatralo sve važnijim sredstvom alternativnog ratovanja na obje strane željezne zavjese. Wolfovi suradnici u

¹⁵⁶ Schmeidel, J. C., *Stasi – Shield and Sword of the Party*, str. 113.

¹⁵⁷ Childs, D., Popplewell, R., *The Stasi – The East German Intelligence and Security Service*, str. 130.

¹⁵⁸ Macrakis, K., *Seduced by Secrets – Inside the Stasi's Spy-Tech World*, str. 22-23.

¹⁵⁹ Isto, str. 85.

„Odjelu X“ pojačali su svoje napore protiv Zapadne Njemačke. Otkrivanjem da su vodeće osobe Zapadne Njemačke bivši nacisti i ratni zločinci, nadali su se da će izazvati nemire i izazvati nepovjerenje između Zapadne Njemačke i njezinih saveznika. Prva žrtva ovih operacija bio je Kurt-Georg Kiesinger, koji je 1966. postao vodeća osoba velike koalicije kršćanskih demokrata i socijaldemokrata. HVA je predao dokumente zapadnim novinarima koji su dokazivali da je Kiesinger bio gorljivi propagandist u nacističkom režimu. HVA je također nastojao javno iznijeti informacije o postupcima zloupotrebe zapadnonjemačkih vladinih agencija kao što su Njemačka savezna obavještajna služba (*Bundesnachrichtendienst* - BND) ili Savezni ured za zaštitu Ustava (*Bundesamt für Verfassungsschutz* - BfV) te istaknuti da je Zapadna Njemačka provodila politiku „neoimperijalizma“ u državama Trećeg svijeta. Pritom su prisluškivali telefonske razgovore Franza Josefa Straussa¹⁶⁰, Helmuta Kohla¹⁶¹, Kurt Biedenkopfa¹⁶² i drugih. Ove su akcije bile uspješne s obzirom da su ih zapadni mediji opsežno pokrivali te su okaljali sliku Zapadne Njemačke u međunarodnom kontekstu. 1968. u Zapadnoj Njemačkoj ojačala je krajnje desna stranka NPD (Nacionaldemokratska stranka Njemačke) što je uzбудilo ratobornu studentsku ljevičarsku opoziciju. Činjenica da je Willy Brandt formirao vladu s CDU-om predvođenom Kurt-Georgom Kiesingerom, bivšim članom nacističke stranke, također je izazvala turbulencije. Povrh svega, „gospodarsko čudo“ Zapadne Njemačke počelo je jenjavati.¹⁶³

Samo dvije godine nakon afere Guillaume, u lipnju 1976. Bonn je šokiran još jednim sigurnosnim skandalom kada su Renate Lutze (tajnica ravnatelja Odjela za socijalne poslove Ministarstva obrane), njezin suprug Lothar i Jürgen Wiegel uhićeni zbog sumnje da su prenosili tajne dokumente STASI-ju.¹⁶⁴ Istraga je istaknula da je šteta koju je trojka počinila, najgori slučaj špijunaže u povijesti Zapadne Njemačke te je njihovo uhićenje dovelo do uhićenja šesnaest drugih istočnonjemačkih špijuna. Do kasnih 1970-ih, otkrivena je i zloglasna metoda „Romeo“ u kojoj tajni agent pokušava zavesti ženu (uglavnom djelatnicu tajnih službi) koja ima pristup tajnim podacima. No, metoda se pokazala sve manje uspješnom s obzirom da je sve više muškaraca bilo zaposleno u tajnim službama na Zapadu.¹⁶⁵

¹⁶⁰ Zapadnonjemački konzervativni političar i dugogodišnji predsjednik Kršćansko-socijalne unije u Bavarskoj.

¹⁶¹ Predsjednik Kršćansko-demokratske unije te kancelar Savezne Republike Njemačke.

¹⁶² Glavni tajnik Kršćansko-demokratske unije.

¹⁶³ Childs, D., Popplewell, R., *The Stasi – The East German Intelligence and Security Service*, str. 153-154.

¹⁶⁴ Isto, str. 158.

¹⁶⁵ Macrakis, K., *Seduced by Secrets – Inside the Stasi's Spy-Tech World*, str. 41.

Od dodatnih uspjeha HVA ističe se smjena Güntera Kießlinga, zamjenika Vrhovnog zapovjednika savezničkih snaga u Europi, 1983. zbog optužbe da je homoseksualac.¹⁶⁶

HVA se bavila i vojnom špijunažom koja je imala vitalnu važnost na obje strane u hladnom ratu zbog utrke u naoružanju. Tajne službe zadužene za izviđanje trebale su djelovati kao sustav koji će upozoriti za neprijateljske ratne planove. To se prvenstveno odnosilo na plan nuklearnog napada. Istočnonjemačka vojna špijunaža prvenstveno je služila kao pružatelj informacija sovjetskim vojnim vođama. Usmjerenost djelovanja HVA u početku je bila uglavnom na Zapadnu Njemačku, ali su se prioriteti s vremenom promijenili. Ova je promjena vjerojatno bila utemeljena na novoj doktrini špijunaže KGB-a iz sredine 1970-ih, koja se usmjeravala na smanjenje rizika od iznenadnog nuklearnog napada NATO saveza. HVA je stoga uglavnom trebala prikupiti informacije o smjeru u kojemu su se kretali vojni planovi Zapada, kao i o istraživanju i proizvodnji oružja u NATO-u i SAD-u. Kada su sovjetski čelnici oglasili alarm početkom 1980-ih, nakon što su pogrešno detektirali početak nuklearnog napada američke vlade pod predsjednikom Ronaldom Reaganom za vrijeme NATO-vih vježbi pod imenom „Able Archer“, odgovornost istočnonjemačke špijunaže je drastično porasla. Brežnjev je naredio početak operacije „RYAN“ (*Raketno-Yadernoe Napadenie*) sa zadaćom otkrivanja priprema za napad. HVA je dostavljala mjesečna izvješća o svojim otkrićima. Sovjetski zahtjevi stavili su Istočnu Njemačku pod izuzetan pritisak jer je imala obavezu zaposliti što više doušnika. Od 1983./84. do 1989. zapadnonjemačka služba za kontraobavještajne djelatnosti registrirala je 1500 pokušaja regrutiranja u Bundeswehru¹⁶⁷. Isto tako, vojna postrojenja Zapadne Njemačke pružala su potencijalno korisne informacije o NATO savezu.¹⁶⁸

Iz ovog pregleda djelatnosti HVA, vidljivo je da je podigao ugled cjelokupnog STASI-ja, ali i Istočne Njemačke koja se nametnula kao obavještajna sila koju se ne može podcjenjivati. No, najpoznatija operacija za koju je bio zadužen HVA nije bila nijedna od navedenih, već famozna afera Guillame.

¹⁶⁶ Childs, D., Popplewell, R., *The Stasi – The East German Intelligence and Security Service*, str. 165.

¹⁶⁷ Oružane snage Zapadne Njemačke.

¹⁶⁸ Gieseke, J., *The History of the Stasi*, str. 166-167.

3.6.1. Afera Guillaume

1972. nastojanja Willyja Brandta da pridobije zemlje Varšavskog pakta na mirni dijalog umalo su se pretvorila u političku krizu koja ga je skoro stajala pozicije kancelara. Početkom 1972. nekoliko istaknutih članova SPD-a (Socijaldemokratska stranka Njemačke) i FDP-a (Slobodna demokratska stranka) pridružilo se CDU-u u znak prosvjeda protiv Brandtovog *Ostpolitik*, smatrajući ga izdajnikom zbog suradnje s Istočnom Njemačkom. U ozračju ovog političkog spora, Zapadna Njemačka spremala se za organizaciju 20. Olimpijskih igara u Münchenu. Ove igre održale su se od 26. kolovoza do 11. rujna 1972. Nažalost, pamte se kao mjesto strašne tragedije. 5. rujna 1972. osam palestinskih pripadnika skupine „Crni Rujan“ napalo je olimpijsko selo i otelo 11 izraelskih sportaša i trenera, ubivši dvojicu u početku zbog otpora. Teroristi su zahtijevali oslobađanje više od 200 palestinskih militanata zatvorenih u Izraelu, kao i vođe RAF-a Andreasa Baadera i Ulrike Meinhof, koji su bili u zatvoru u Zapadnoj Njemačkoj. Nakon neuspjelog pokušaja spašavanja, teroristi su ubili svih devet preživjelih taoca, što je potreslo Brandtovu reputaciju.¹⁶⁹

1973., u vrijeme kada je zapadnonjemačko gospodarstvo stagniralo zbog međunarodne naftne krize nakon egipatskog napada na Izrael u Jomkipurskom ratu¹⁷⁰, zapadnonjemačka obavještajna služba otkrila je da je jedan od Brandtovih osobnih asistenata, Günter Guillaume bio špijun povezan sa STASI-jem.¹⁷¹ Brandt je morao napustiti ured 6. svibnja 1974., nakon uhićenja Guillaumea. Guillaume je priznao da je špijunirao Brandta otkad je stupio na svoju poziciju. Brandta je naslijedio Helmut Schmidt, bivši ministar obrane. Schmidt je nastavio s Brandtovom politikom detanta. No, Brandtova ostavka zbog Guillaumea mogla se spriječiti. Zapadnonjemačke sigurnosne službe već su neko vrijeme pratile Guillaumea prije no što su ga uhitile. Stoga su mogle na vrijeme upozoriti Brandta, ali Hans-Dietrich Genscher, ministar unutarnjih poslova te glavni odgovorni za sigurnosne službe, očigledno nije tome pridavao pretjeranu važnost. S druge strane, Honecker je ranije mogao izvući Guillaumea iz Brandtova ureda. Prije nego što je uhićen, Guillaume je upozorio Istočnu Njemačku da je zapadnonjemačka sigurnosna služba počela slijediti njega i njegovu ženu. Markus Wolf je to proslijedio Erichu Mielkeu. Ali, upravo tim potezom ostavljanja Guillaumea u blizini Brandta, Honecker je odigrao najvažniju ulogu u smjeni Brandta. Da je odmah povukao Guillaumea, mogao se neprimjetno vratiti u Istočnu Njemačku, ali onda ne bi izbio skandal i Brandt bi ostao na

¹⁶⁹ Coy, J. P., *A Brief History of Germany*, str. 217.

¹⁷⁰ Kitchen, M., *A History of Modern Germany 1800-2000*, str. 360.

¹⁷¹ Coy, J. P., *A Brief History of Germany*, str. 218.

svojoj poziciji. Honecker je izjavio da Brandtov odlazak smatra velikim gubitkom, ali je također morao priznati da je Brandt predstavljao veću opasnost za njega i za Istočnu Njemačku nego bilo koji drugi zapadnonjemački vođa. Brandt je postigao kulturni status među istočnim Nijemcima i zadobio puno veće povjerenje od bilo kojeg istočnonjemačkog vođe te je čak imao bliži odnos s Brežnjevom nego Honecker.¹⁷²

Ova afera bila je najveći doseg HVA te je pokazala kolike napore je Istočna Njemačka ulagala u neizravni sukob sa Zapadnom Njemačkom, iako su se u javnosti nastojali održavati korektni odnosi te se s vremenom počeo stvarati dojam da bi se uskoro moglo ostvariti ponovno ujedinjenje dvije Njemačke.

¹⁷² Smyser, W. R., *From Yalta to Berlin*, str. 267-268.

4. Pad Berlinskog zida i ponovno ujedinjenje Njemačke

Zahvaljujući konstantnim teškoćama s kojima se Istočna Njemačka susretala u manjoj ili većoj mjeri, splet okolnosti koji se počeo razvijati 1980-ih pogotovo im nije „išao na ruku“. Upravo će u ovom odlomku biti riječi o krizi Istočne Njemačke i STASI-ja te o njihovim posljednjim danima nakon čega je uslijedilo ponovno ujedinjenje Njemačke.

4.1. Posljednji dani podijeljene Njemačke

Događaji koji su doveli do pada Berlinskog zida i Istočne Njemačke, složeni su. Sam događaj naziva se mirna revolucija ili prekretnica - *die Wende*. Gospodarska situacija u Istočnoj Njemačkoj i ostalim državama Varšavskog pakta brzo se pogoršala 1980-ih. Mihail Gorbačov uveo je 1985. g. *perestrojku*, odnosno restrukturiranje gospodarstva. Istodobno je uveo *glasnost*, početak „otvorenosti“ unutar sovjetske vlade. Planovi nisu uspjeli učiniti SSSR ekonomski konkurentnim, što je rezultiralo posprdno nazvanom „katastrofkom“ i padom komunizma. Države Varšavskog pakta također su htjele gospodarske reforme te su povećale osobne slobode. Erich Honecker ostao je odlučan što se tiče zida izjavivši u siječnju 1989. g.: „Zid će ovdje biti barem narednih 50 godina.“¹⁷³ Promjene u komunističkim režimima počele su u Poljskoj i Mađarskoj. Međutim, Istočna Njemačka uvijek je smatrana najodanijim režimom istočnog bloka. Događaji iz 1989. ubrzo su se proširili i na Čehoslovačku, Bugarsku i Rumunjsku, gdje su režimi redom rušeni zahvaljujući prosvjedima.¹⁷⁴

Politika otvorenosti na Istoku navela je Mađarsku da opravda i proslavi revoluciju iz 1956. g. te da otvori svoje granice. Tisuće Istočnih Nijemaca dolazile su u Mađarsku s turističkim vizama, a zatim odlazili u Austriju od rujna 1989. Poljska je također otvorila svoje granice.¹⁷⁵ Do kolovoza 1989. otprilike 200 Istočnih Nijemaca smjestilo se u zapadnonjemačko veleposlanstvo u Budimpešti. Veleposlanstvo im je izdalo putovnice, jer je Bonn smatrao da su svi Nijemci, bilo da žive u Istočnoj ili Zapadnoj Njemačkoj, njemački građani. Mađarska je dopustila odlazak u Zapadnu Njemačku pod pratnjom Međunarodnog crvenog križa. Također je osigurala rutu prema Zapadnoj Njemačkoj za mnoge Istočne Nijemce. Mađarska vlada 2. svibnja 1989. počela je uklanjati granične prepreke koje su sprječavale ulazak u Austriju od 1956. g.¹⁷⁶

¹⁷³ Rottman, G. L., Taylor, Chris, *The Berlin Wall and the Intra-German border 1961-89*, str. 57.

¹⁷⁴ Major, P., *Behind the Berlin Wall*, str. 227.

¹⁷⁵ Rottman, G. L., Taylor, Chris, *The Berlin Wall and the Intra-German border 1961-89*, str. 57.

¹⁷⁶ Smyser, W. R., *From Yalta to Berlin*, str. 328.

Istočnonjemačka vlada nije očekivala masovni egzodus Istočnih Nijemaca koji je uslijedio. Unatoč tome, nije učinila ništa da ih zaustavi. Izbjeglice nisu gubile vrijeme, te su deseci tisuća ljudi otišli u Mađarsku. U početku im mađarska vlada nije dopustila da uđu u Austriju preko redovitih graničnih prijelaza, ali su izbjeglice napustile svoje Trabante¹⁷⁷ na šumovitim područjima uz granicu i nastavili su pješice. Kada su stigli u Austriju, odlazili su u zapadnonjemačko veleposlanstvo u Beču kako bi dobili zapadnonjemačke putovnice. Kako se egzodus nastavio, zapadnonjemačka je vlada zatražila od Mađarske da dozvoli Istočnim Nijemcima da prolaze kroz kontrolne granične točke. Mađarska vlada je prihvatila taj zahtjev. Također je dobila financijsku injekciju od milijardu njemačkih maraka, kao gestu zahvalnosti Bonna. Istočna Njemačka prosvjedovala je da Mađarska „izdaje socijalizam“. Mnogi Istočni Nijemci također su otišli u zapadnonjemačko veleposlanstvo u Pragu. To veleposlanstvo postalo je utočište tisućama koje su svim silama htjele ostati tamo dok im se ne osigura prolaz u Zapadnu Njemačku. No, nakon praške epizode, Istočnim Nijemcima više nije bilo omogućeno putovanje ni u susjedne socijalističke države. Do 40. obljetnice osnutka Istočne Njemačke, oko 10 000 Istočnih Nijemaca otišlo je na Zapad putem zapadnonjemačkog veleposlanstva u Budimpešti, još 5000 putem veleposlanstva u Varšavi, a 15 000 putem veleposlanstva u Pragu. Više od 100 000 ljudi prešlo je mađarsku granicu i ušlo u Austriju kroz šume. Istočna Njemačka nije si mogla priuštiti gubitak tolikog broja stanovnika, uglavnom mladih ljudi. Kohl je predložio Honeckeru uvođenje reformi koje bi uvjerile ljude da ostanu u Istočnoj Njemačkoj, ali je u isto vrijeme naglasio da će Zapadna Njemačka i dalje prihvaćati izbjeglice. SED je tvrdio da je za izbjegličku krizu kriv Zapad. No, ispostavilo se da se za Honeckera i SED da problem nisu Nijemci koji su otišli na Zapad, nego oni koji su ostali u Istočnoj Njemačkoj.¹⁷⁸

U proljeće 1989. situacija se otela kontroli SED-a. Sve je započelo sovjetskim napuštanjem Brežnjevljeve doktrine, odnosno želje za hegemonijom nad čitavim Istočnim blokom. Pojednim zemljama istočne Europe dopušteno je da vode države u smjeru kojem žele.¹⁷⁹

Opozicija režimu bila je već toliko rasprostranjena da STASI nije bio u stanju stati na kraj sve većem broju prosvjeda za demokratske reforme, iako su oporbene skupine pa čak i Crkva bili prepuni neslužbenih informatora. Leipzig, grad od 500 000 stanovnika, postao je središte opozicije kada se održao prvi (od mnogih prosvjeda ponedjeljkom) prosvjed u ponedjeljak 25. rujna na kojemu je

¹⁷⁷ Legendarna istočnonjemačka marka automobila koji su se proizvodili od 1957. – 1990.

¹⁷⁸ Smyser, W. R., *From Yalta to Berlin*, str. 329-330.

¹⁷⁹ Gieseke, J., *The History of the Stasi*, str. 194.

sudjelovalo oko 10 000 ljudi. Policija je bila vrlo suzdržana i nije koristila silu. Vlasti nisu mogli riskirati krvoproliće uoči nacionalne proslave 40. obljetnice Istočne Njemačke. Sljedećeg ponedjeljka, 20 000 ljudi zahtijevalo je zaštitu ljudskih prava i demokraciju. STASI je ovaj put izjavio da je uporaba sile bila opravdana kako bi se razišao ovolik broj ljudi pri čemu je uhićeno 20 osoba. Mihail Gorbačov došao je kao gost na proslavu 40. obljetnice nastanka Istočne Njemačke. Kad god se pojavio u javnosti, ljudi su uzvikivali: „Pomozi nam Gorbi!“ Otprilike 1000 ljudi pokrenulo je demonstracije u Istočnom Berlinu istog dana, ali su ugušene nasiljem pri čemu je uhićeno čak 547 osoba.¹⁸⁰

Dva dana kasnije, 9. listopada održao se jedan od najvećih mirnih prosvjeda u Leipzigu. Broj okupljenih bio je oko 70 000. Honecker je poručio da će se bilo kakve demonstracije ugušiti silom. Skupine redovne policije, kao i dodatne milicija i jedinica STASI-ja bile su spremne u Europi ponoviti događaje iz Kine s trga Tiananmen¹⁸¹. Čelnici SED-a poručili su policiji da bude spremna za uporabu vatrenog oružja ukoliko palice ne budu dovoljne. Da bi pomogli policiji, na raspolaganju je bilo nekoliko elitnih istočnonjemačkih vojnih postrojbi, kao što je padobranska postrojba i motorizirana bojna. No, „kinesko rješenje“ nije prevladalo, a prosvjed je protekao relativno mirno.¹⁸²

Prosvjedni ponedjeljak u Leipzigu 16. listopada bio je najveći ikad, okupilo se oko 120 000 ljudi. Erich Mielke i Günter Mittag¹⁸³ napustili su brod koji je tonuo, te su i Honeckerovi dani bili odbrojani. 18. listopada, Honecker je smijenjen sa svih dužnosti zbog „zdravstvenih problema“. Naslijedio ga je Egon Krenz, koji je najavio da će SED pronaći političko rješenje svih problema, da socijalizam neće biti doveden u pitanje te da će u potpunosti podržati Gorbačovljevu perestrojku.¹⁸⁴ Krenz se suočio sa sve većim prosvjedima. Do 4. studenoga 1989. oko 500 000 prosvjednika izašlo je na ulice Istočnog Berlina, sudjelovalo u mirnim prosvjedima zazivajući reforme i slobodu. U pokušaju da smiri prosvjednike, Krenz je dopustio putovanje prema Zapadu preko graničnih kontrolnih točaka između Istočne i Zapadne Njemačke.¹⁸⁵

¹⁸⁰ Kitchen, Martin, *A History of Modern Germany 1800-2000*, str. 382-383.

¹⁸¹ Prosvjedi koji su izbili u Pekingu iste godine, ugušeni su vojskom i tenkovima te su doveli do masakra koji je do danas ostao tabu tema u Kini.

¹⁸² Smyser, W. R., *From Yalta to Berlin*, str. 337.

¹⁸³ Visoki dužnosnik u SED-u, zadužen za ekonomsku politiku i provođenje planskog gospodarstva.

¹⁸⁴ Kitchen, M., *A History of Modern Germany 1800-2000*, str. 383.

¹⁸⁵ Coy, J. P., *A Brief History of Germany*, str. 222.

U studenom 1989. SED je izgubio vodeću ulogu. Erich Mielke također je odstupio, a središte vlasti prešlo je s partije na državni aparat pod novim vodstvom Hansa Modrowa. S padom zida 9. studenoga 1989., STASI više nije bio u stanju zaustaviti razvoj događaja.¹⁸⁶

Pad Berlinskog zida simbolizira korak ka ujedinjenju. Stvari su se nakon toga brzo odvijale. Izbori u Istočnoj Njemačkoj u ožujku 1990. rezultirali su pobjedom koalicije stranaka koje su podupirale ujedinjenje.¹⁸⁷ Prvi korak bili su dogovori između Zapadne i Istočne Njemačke o uspostavi monetarne, ekonomske i socijalne unije. Time je uvedena jedinstvena njemačka marka pod zapadnonjemačkom državnim bankom te socijalna tržišna ekonomija, što je na snagu stupilo 1. srpnja 1990. Nakon toga događaji su se brzo kretali. Započeli su „dva plus četiri“ razgovori. Dva njemačka parlamenta priznala su nepovredivost poljske granice. U srpnju, Kohl se sastao s Gorbačovom u Moskvi. Gorbačov je pristao na ujedinjenje pod uvjetom da Zapadna Njemačka ne smije posjedovati atomsko, biološko ili kemijsko oružje, te da ograniči vojne snage na 370 000, a da bivši teritorij Istočne Njemačke ne bude uključen u NATO sve dok sve sovjetske trupe ne napuste to područje što je planirano do 1994. 31. kolovoza 1990. dvije republike potpisale su Sporazum o ujedinjenju. 12. rujna 1990., potpisan je i „Sporazum dva plus četiri“¹⁸⁸ čime je neslužbeno dovršeno ujedinjenje, a četiri okupacijske snage prihvatile su činjenicu da njihov angažman u Njemačkoj više nije potreban. Sporazum o ujedinjenju stupio je na snagu 3. listopada 1990. g., čime je taj dan proglašen nacionalnim blagdanom, Danom njemačkog jedinstva.¹⁸⁹

4.2. Raspad STASI-ja

Kada je sudbina Istočne Njemačke postala očita, u sjedištu STASI-ja zavladao je panika. STASI je počeo uništavati dosjee, počevši od najosjetljivijih, odnosno onih koji su iznosili imena zapadnih špijuna koji su radili za STASI te onih koji su se ticali ubojstava. Uspjeli su uništiti koliko su im strojevi za rezanje papira dopuštali, odnosno dok nisu prestali s radom. Kad su ostali bez strojeva, počeli su ručno uništavati dosjee. Ali to je učinjeno tako uredno, odnosno svi dosjei su stavljani u iste vreće tako da ih je kasnije bilo moguće ponovno spojiti.¹⁹⁰ STASI je preimenovan u

¹⁸⁶ Gieseke, J., *The History of the Stasi*, str. 197.

¹⁸⁷ Turk, E. L., *The History of Germany*, str. 161.

¹⁸⁸ Naziv sporazuma dolazi iz dogovora da će dvije njemačke vlade razraditi mehanizme ujedinjenja, a četiri okupacijske sile ih nadgledati i potvrditi.

¹⁸⁹ Turk, E. L., *The History of Germany*, str. 179-180.

¹⁹⁰ Funder, A., *Stasiland – Stories From Behind the Berlin Wall*, str. 61.

Ured za nacionalnu sigurnost (*Amt für Nationale Sicherheit* - AfNS), iz čega je nastao nespretni akronim „NASI“, što je bilo kratkoročno rješenje i pokušaj preoblikovanja u službu sličnu onima na Zapadu. Međutim, većina Istočnih Nijemaca shvatila je da to tek jeftin pokušaj zavaravanja stanovništva.¹⁹¹ Započele su masivne demonstracije protiv NASI-ja sredinom siječnja 1990. te su se otele kontroli pri čemu je mnoštvo ušlo u prostorije sada bivšeg STASI-ja gdje su počeli sve redom uništavati, a na meti su naročito bile uokvirene Honeckerove slike. Uslijed tih događaja, STASI/NASI se konačno raspao 13. siječnja 1990. g.¹⁹²

S vremenom je izglasan Zakon o STASI-jevim dosjeima koji omogućava običnim građanima, novinarima i istraživačima pristup spisima STASI-ja ukoliko imaju opravdane razloge. Međutim, donošenje zakona nije bilo jednostavno. 1990. Joachim Gauck, voditelj posebne komisije za STASI-jeve dosjee, izradio je prijedlog zakona kojim se pojedincima dopušta pristup tajnim spisima. Zapadnonjemačka vlada je u početku odbijala uključiti zakon u Sporazum o ujedinjenju, unatoč željama građana. Međutim, prosvjedi i štrajkovi glađu od strane istočnonjemačkih građana rezultirali su donošenjem odredbi za otvaranje arhiva. 1991., donošenjem izmijenjenog zakona zaslugom Ureda federalnog povjerenika za spise STASI-ja, dopušten je pristup dosjeima u svrhu osobnih interesa te za rad povjesničara, te su se mogli koristiti kao sredstvo provođenja lustracije.¹⁹³

Početni osjećaj mržnje prema zaposlenicima STASI-ja izbljedio je u godinama nakon ujedinjenja, a mnogi su Istočni Nijemci počeli zaboravljati ili zanemarivati nepravde koje su nanesene onima koji nisu bili podobni režimu. Tako su „istinske žrtve“ ostale marginalizirane. Stoga nije zavlдалo ni zanimanje šire javnosti za osudu STASI-jevih metoda rada u godinama nakon pada zida. Mnogi Istočni Nijemci pokušali su što prije prihvatiti novi sustav, ali se uz to i sa sjetom prisjećati starog režima.¹⁹⁴

Iako je raspad STASI-ja popraćen u zapadnonjemačkim medijima, učinak raspada različito se percipirao među Istočnim Nijemcima u godinama poslije ujedinjenja. Nesumnjivo je razina interakcije sa STASI-jem odredila kako će se Istočni Nijemci kasnije osjećati zbog njegovog odsustva. Jasno je da je STASI imao ogromnu ulogu u svakodnevnom životu, stoga bi se logično nametnula činjenica

¹⁹¹ Bruce, G., *The Firm – The Inside Story of the Stasi*, str. 173.

¹⁹² Kitchen, M., *A History of Modern Germany 1800-2000*, str. 389.

¹⁹³ Jones, S., *The Media of Testimony – Remembering the East German Stasi in the Berlin Republic*, str. 5.

¹⁹⁴ Miller, B., *Narratives of Guilt and Compliance in Unified Germany*, str. 106.

da je kolaps komunizma bio olakšanje za one koji su živjeli tijekom tog vremena. Ako su strah i ograničenje dominirali svakodnevnim životom u Istočnoj Njemačkoj, činilo se da će prijelaz na liberalniji i zapadni način života biti značajna i pozitivna promjena. No, za razliku od viđenja Istočne Njemačke kao STASI-države, građanima je ipak u određenoj mjeri bilo omogućeno iskazivanje mišljenja o državi, iako je to potencijalno moglo imati negativne posljedice. To objašnjava zašto mnogi Istočni Nijemci nisu osjećali potpunu podređenost državi, nego su ipak u nekoj mjeri smatrali da ih država sluša. Stoga ni preobrazba koja je uslijedila nakon otvaranja granice dviju država nije došla kao olakšanje. Većina Istočnih Nijemaca tek tada je počela osjećati da bi i dalje mogla voditi sasvim normalan život u okviru Istočne Njemačke, nego se sada prisilno prilagođavati novom uređenju koje im je bilo poprilično nepoznato.¹⁹⁵

Ironično, počeo se pojavljivati novi osjećaj „istočnonjemačkog identiteta“ kada su nestali najgori aspekti starog sustava, odnosno Berlinski zid, diktatura SED-a i STASI. Mnogi Istočni Nijemci, koji su tugovali zbog gubitka osjećaja sigurnosti počeli su žuditi za aspektima starog režima, osjećajući da je u njemu postojao osjećaj zajedništva, za razliku od novog kapitalističkog društva. Stoga se pojavio osjećaj „ostalgije“ ili nostalgije za svijetom bivše Istočne Njemačke, koji je dodatno pojačan komercijalizacijom mnogih artefakata i predmeta iz svakodnevnog života Istočne Njemačke.¹⁹⁶

¹⁹⁵ Rüger, Jan, Wachsmann, Nikolaus, *Rewriting German History*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2015., str. 205-207.

¹⁹⁶ Fulbrook, M., *A History of Germany 1918-2014*, str. 292.

Zaključak

Njemačka Demokratska Republika bila je jedan od glavnih aktera turbulentnog razdoblja hladnog rata na području središnje Europe. Suočavala se s mnogim poteškoćama od nastanka 1949. g. do ponovnog ujedinjenja sa Saveznom Republikom Njemačkom 1990. g. No, preživjela je toliko dugo sve ono što mnoge države u njenoj poziciji ne bi uspjele. Takav uspjeh može zahvaliti gotovo besprijekornom radu svoje tajne policije, sigurnosne i protuobavještajne službe, ali i izuzetno učinkovitog represivnog sredstva, Ministarstva za državnu sigurnost – STASI-ja. Ovim radom se stoga željelo odgovoriti na početnu pretpostavku da je STASI imao najveću ulogu u očuvanju sigurnosti i relativne stabilnosti Istočne Njemačke te je bio uključen u sve aspekte života, ali je u isto vrijeme provodio oštru represiju i bezuvjetnu kontrolu istočnonjemačkog naroda. Kroz mnogo primjera moglo se vidjeti da je STASI s razlogom imao titule koje su navedene, ali je isto tako bio uključen u sve sfere života u Istočnoj Njemačkoj. Iako je STASI imao i svojih svijetlih strana, kao što je očuvanje relativne stabilnosti istočnonjemačke ekonomije, sigurnost građana, ali i podizanje međunarodnog ugleda cjelokupne države zbog svojih inozemnih operacija, ipak prevladava stajalište da je STASI ostao crna mrlja Istočne Njemačke. Navedena sigurnost građana je došla po vrlo visokoj cijeni s obzirom da nijedan građanin nije sa sigurnošću mogao reći da u nekom trenutku svog života nije promatran od strane STASI-ja. Isto tako, koliko je STASI podigao ugled Istočne Njemačke, toliko je i anulirao svoj uspjeh uključivanjem u međunarodni terorizam te akcijama protiv svog zapadnog susjeda. Ipak, najveći utjecaj STASI-ja osjetio se u svakodnevnom životu. Svojim metodama i načinom rada STASI je izrastao u jednu od najuspješnijih službi za državnu sigurnost u povijesti s obzirom da su građani uistinu strahovali od posljedica dizanja glasa protiv režima i države. Za razliku od brutalnog suočavanja poznatijih tajnih službi sa svojim nepodobnim stanovništvom, STASI je razvio puno sofisticiranije metode psihološkog terora (npr. *Zersetzung*) koje su građanima jednostavno „tjerale strah u kosti“, ali su doprinosile stabilnosti i sigurnosti režima. Nitko nije bio izuzet od zanimanja STASI-ja i nitko mu se nije mogao oduprijeti. Stoga se može zaključiti da je istočnonjemačka povijest u potpunosti bila podređena svom „čuvaru iz sjene“ i unatoč tome što se najčešće smatra da režim u potpunosti vlada nad svojim podređenima, pa tako i nad tajnim službama, STASI je učinio iznimku i priskrbio si poziciju najutjecajnijeg kotačića u mehanizmu Istočne Njemačke.

Popis literature

- 1) Bruce, Gary, *The Firm – The Inside Story of the Stasi*, Oxford University Press, Oxford, 2010.
- 2) Bytwerk, Randall L., *Bendind Spines – The Propagandas of Nazi Germany and the German Democratic Republic*, Michigan State University Press, East Lansing, 2004.
- 3) Calvocoressi, Peter, *Svjetska politika nakon 1945.*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2003.
- 4) Childs, David, Popplewell, Richard, *The Stasi – The East German Intelligence and Security Service*, Palgrave, Basingstoke, 1996.
- 5) Cooke, Paul, Plowman, Andrew, *German Writers and the Politics of Culture*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2003.
- 6) Coy, Jason P., *A Brief History of Germany*, Facts On File, New York, 2011.
- 7) Fulbrook, Mary, *A History of Germany 1918-2014*, Wiley Blackwell, Chichester, 2015.
- 8) Funder, Anna, *Stasiland – Stories From Behind the Berlin Wall*, HarperCollins, Pymble, 2003.
- 9) Gearson, John P. S., *Harold Macmillan and the Berlin Wall Crisis 1958-62*, Palgrave, London, 1998.
- 10) Gieseke, Jens, *The History of the Stasi*, Berghahn, Potsdam, 2014.
- 11) Glenn Gray, William, *Germany's Cold War – The Global Campaign to Isolate East Germany, 1949-1969*, The University of North Carolina Press, 2003.
- 12) Herf, Jeffrey, *Undeclared Wars with Israel*, Cambridge University Press, New York, 2016.
- 13) Jones, Sara, *The Media of Testimony – Remembering the East German Stasi in the Berlin Republic*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2014.
- 14) Kitchen, Martin, *A History of Modern Germany 1800-2000*, Blackwell Publishing, Malden, 2006.
- 15) Koehler, John O., *Stasi – The Untold Story of the East German Secret Police*, Westview Press, Boulder, 1999.
- 16) Kupferberg, Feiwel, *The Rise and Fall of the German Democratic Republic*, Transaction Publishers, New Brunswick, 2002.
- 17) Macrakis, Kristie, *Seduced by Secrets – Inside the Stasi's Spy-Tech World*, Cambridge University Press, Cambridge, 2008.
- 18) Madarasz, Jeannette Z., *Working in East Germany*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2006.
- 19) Major, Patrick, *Behind the Berlin Wall*, Oxford University Press, New York, 2010.

- 20) McAdams, James A., *East Germany and Detente*, Cambridge University Press, Cambridge, 1985.
- 21) Megas, Achilleas, *Soviet Foreign Policy Towards East Germany*. Springer, Cham, 2015.
- 22) Miller, Barbara, *Narratives of Guilt and Compliance in Unified Germany*, Routledge, London, 1999.
- 23) O'Reilly, Bill, Dugard, Martin, *Pucanj u Kennedyja*, Profil, Zagreb, 2013.
- 24) Painter, David S., *Hladni rat*, Srednja Europa, Zagreb, 2002.
- 25) Peterson, Edward N, *The Secret Police and the Revolution: The Fall of the German Democratic Republic*, Praeger, Westport, 2002.
- 26) Poiger, Uta G., *Jazz, Rock and Rebels*, University of California Press, Berkeley, 2000.
- 27) Rottman, Gordon L., Taylor, Chris, *The Berlin Wall and the Intra-German border 1961-89*, Osprey Publishing, Oxford, 2008.
- 28) Rüger, Jan, Wachsmann, Nikolaus, *Rewriting German History*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2015.
- 29) Schmeidel, John C., *Stasi – Shield and Sword of the Party*, Routledge, New York, 2008.
- 30) Scott Brown, Timothy, *West Germany and the Global Sixties*, Cambridge University Press, Cambridge, 2013.
- 31) Smyser, W. R., *From Yalta to Berlin*, St. Martin's Griffin, New York, 1999.
- 32) Taylor, Frederick, *The Berlin Wall – A World Divided, 1961-1989*, HarperCollins, New York, 2006.
- 33) Turk, Eleanor L., *The History of Germany*, Greenwood Press, Westport, 1999.